

Japon *grand* stratejisi: Yirminci yüzyıl Japon dış politikasında süreklilik ve değişim

Hasan KÖSEBALABAN

*Savaş kabiliyetinin en üstünü
düşmanı stratejiyle mağlup
etmektir.*

Sun Tzu “Savaş Sanatı”

Giriş

Tarihî akış içeri-
sinde birbirin-
den kopuk gibi
görünen pek
çok nokta aslında
bir sürekliliğin farklı teza-
hürleri olabilir. Tarih algılayı-

şımız çoğu zaman kısa ömrümüzle şekillendiği için genel resimdeki sürekliliği görmek o kadar da kolay değildir. Önce Japon kültüründe süreklilik konusunda başlayan ve giderek Japon dış politikasında süreklilik ve değişim konusunu irdelemeye yönelen dair bir akademik merakın sonucunda ulaşılan genel kanaat de bu cümleleri doğrular nitelikte.

Japonya'nın içinde bulunduğumuz yüzyılın başından itibaren izlediği dış politikanın temel çizgileri itibariyle önemli ölçüde bir süreklilik izlediği tezi Japon dış politikasında üç temel ittifak anlaşmasına dayalı olarak ileri sürülebilir. 1902 Anglo-Japon İttifakı, 1940 Almanya-İtalya-Japonya İttifakı ve nihayet 1951 ABD-Japonya Pasifik Güvenlik İttifakı bu yüzyıl Japon dış siyasetinin temel parametrelerini tayin eden stratejik işbirliği anlaşmaları olarak analiz edildiklerinde jeopolitik tasavvurlar açısından genel bir Japon grand stratejik düşüncesinin varlığını ortaya koymaktadır.

Grand Strateji

Millî strateji bir ulusun hedeflerine ulaşabilmek için izlediği aksiyon istikameti olarak tanımlanabilir. Grand strateji bir devletin dış politika hedeflerine ulaşabilmek için izlediği genel yaklaşımdır.¹ Strateji uzun vadede kazanma amacına yönelik bir düşüncüdür. Edward Mead Earle'nin de belirttiği gibi stratejinin sadece çok dar bir anlamı savaş ile alakalıdır.² Bu

1 Ming Wan, “Spending Strategies in World Politics: How Japan has used its Economic Power in the Past Decade,” *International Studies Quarterly* 39 (1995), 87.

2 Edward Mead Earle, *Makers of Modern Strategy*, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1971), viii.

nedenle strateji olgusunun savaş ile ilgisi doğrudan olmayan ekonomik, psikolojik, siyasî ve teknolojik unsurlar bakımından da düşünülmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkar. Strateji; bir ulusun silahlı kuvvetleri de dahil kaynaklarını hayatî çıkarlarını en iyi bir şekilde yüceltme ve gerçek, potansiyel ya da bazen sadece tahayyül edilen düşmanlarına karşı muhafaza etme amacına matuf olarak kullanabilme sanatıdır.³ Paul Kennedy stratejinin oluşturulmasında üç temel faktörden bahseder: millî kaynakların kullanılmasının kritik önemi, barış ve savaş zamanında diplomasının hayatî rolü ve son olarak milli moral ve siyasî kültür⁴. Japon grand stratejisinin oluşturulmasında bütün bu faktörler son derece önemli unsurlardır. Bahsedilen üç ittifak anlaşmasında görülebilen belli farklılıklar, uzun vade ve geniş çerçevede stratejik farklılıklar olmaktan daha ziyade özlerinde taktik ve teknik farklılıklardır.

Geniş tarihî perspektiften bakıldığında bir grand Japon stratejisinin mevcudiyeti görülüyor. Bu mevcut dönemin hakiki ya da bazen sadece mütehayyil hegemonik dünya gücüyle çatışma yerine işbirliğine ve ittifak stratejisidir. 20. Yüzyıl boyunca Japon dış politikasının temel çerçevesinin bu düşünce çizdi ve 1902, 1940, 1951 İttifakları bu düşünce tarzının tezahürleri oldular.

Teori ve Literatür

Hegemonik güçle ittifak stratejisinin teorik rasyonalizasyonunu uluslararası ekonomi-politik literatüründe bulabiliriz. Özellikle George Modelski ve Robert Gilpin'in görüşlerine ilaveten hegemonik istikrar teorisi bu makalede tartışılan Grand Japon Stratejisi konusuyla ilgili literatür olarak değerlendirilebilir. Değişik düşünce okullarını temsil eden bu iki yazar temelde hiçbir ulusun hegemonya statüsünü ilelebet muhafaza edemeyeceği ve hegemonik güçle çatışma yerine işbirliğini tercih eden ulusların hegemonya statüsüne yükselecekleri noktasında birleşiyorlar. Hegemonik istikrar teorisi de hegemonya ile işbirliğine dayalı stratejinin rasyonel temelleri bulunduğunu gösteriyor.

George Modelski: Uzun Halkalar Teorisi

Uzun halkalar teorisiyle George Modelski global uluslararası ilişkiler tarihinin bir özetini ve kritik analizini yapıyor. Modelski'nin uzun halkalar teorisini değişik makale ve kitabı arasında özellikle *Long Cycles and World Politics* adlı eserini baz alarak özetlemek mümkün.⁵

3 age.

4 Paul Kennedy, "Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition," *Grand Strategies in War and Peace*, ed. Paul Kennedy, (New Heaven: Yale University Press, 1991), 4-5.

5 George Modelski, *Long Cycles in World Politics*, (Houndmills: Macmillan Press, 1987).

Modelski dünya sisteminin dört fonksiyonel alt-sistemden müteşekkil olduğunu ileri sürüyor: (1) global ekonomi, (2) global siyasî sistem, (3) sosyal toplum ve (4) *pattern-maintenance*.

Global ekonomi çokuluslu ekonomik ilişkiler ve şirketler açısından müteşekkilidir. *Pattern-maintenance* denilen yapının temelinde medya, üniversiteler ve bilim vardır. Bu kurumların fonksiyonları dünya sisteminin üzerine dayandığı bilgi ve iletişim ağını korumak ve üretmektir. Global toplum global problemlerle ilgili olarak kurulan bütün uluslararası kurumları içerir ve sistemin sosyal altyapısı olarak hizmet görür. Bütün bu kurumların merkezi hegemon gücün elindedir.

Global siyasî sistem tanımlanmış problemler ağıyla ilgili bir dizi ilişkiler ağı olarak değerlendirilebilir. Lider birim ile dünya liderliği için rekabet eden birimler arasındaki ilişki siyasî sistemin özünü oluşturur. Global siyasî sistem dünya organizasyonunun en uzun çaplı problemleriyle ilgilidir ve bu nedenle de yerel ya da bölgesel siyasetle karıştırılmamalıdır. Modelski'ye göre dünya siyaseti bir bütün olarak dünya sisteminin siyasetine denk bir kavramdır. Modelski'nin uzun halkası da dünya siyasetinin evrilme sürecidir. Ona göre global siyasî sistemin evrimi dört aşamada tamamlanır: (1) global savaş, (2) dünya gücü, (3) delegitimasyon (meşruiyet aşınması), (4) dağılma.

İlk aşama derin bir global siyasî çatışmanın yaşandığı bir dönem olarak görülebilir. Genel düzensizlik şartları nedeniyle sürekli istikrarı sağlamak güç olsa da düzen tercihi yüksektir. Sorunların çözümü için yegâne yöntem bir global savaştır ve bu da ikinci aşamayı getirir.

İkinci aşamada düzen tercihinin çok yüksek olduğu bir zamanda başarılr. Hegemon lider düzeni sağladığından bu döneme “dünya gücü” de denilir. Ancak zamanla güvenlik tecrübesinin getirdiği alışkanlık güvenliğe verilen önceliği azaltır. Düzen tercihinin azaldığı bu döneme delegitimasyon olarak tanımlanabilir. Bu dönem hem düzen talebinin hem de düzen arzının en düşük noktada olduğu bir durum ortaya çıkarır. Bu dönemde şartlar bir başka halka için hazırdır.

Uzun halkalardan oluşan dünya sistemi açıklamasında Modelski savaşı kaçınılmaz gören determinist yorumunu yumuşatarak, *learning model* adını verdiği bir teori ortaya koyuyor. Buna göre uzun halkla dört aşamadan oluşmakta: (1) gündem belirleme, (2) koalisyon oluşumu, (3) makro-karar aşaması, (4) yürütme.⁶

Modelski teorisine baz olarak aldığı tarihî dilimde dört hegemon liderin, sırasıyla Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu konuma yükseliş aşamalarını inceliyor. Tarihî süreç içerisinde bu güçleri konumlarından etmek isteyen rakip güçler çıktı. Bunlar sırasıyla İs-

6 George Modelski, “The Evolution of Global Politics,” *Journal of World-Systems Research* 1 no.7 (1995), [http://csf.colorado.edu/wsystems/jwsr/vol1/v1_n7.htm], Ocak 1997.

panya, Fransa ve Almanya oldular. Modelski'nin ortaya koyduğu teori bu rakip güçlerin başarısızlıkları konusunda da aydınlatıcı. Teorinin iki temel savı var:

1. Bir ulus devlet global liderliğe iki şekilde ulaşabilir.

a. Gündem-belirleme, koalisyon oluşturma, makro karar ve yürütme aşamalarından oluşan seçme (öğrenme) sürecinden başarıyla geçmiş olmalı.

b. Bu konuma seçilmek için gerekli şartları, yani global ulaşım kapasitesine sahip politik-stratejik organizasyonu, öncü ekonomi, açık toplum ve global problemlere ilgililik şartlarını taşımalı.

2. Meydan okuyucular global liderliğe ulaşamazlar, çünkü

a. Seçme sürecini tamamlayamazlar ve özellikle makro karar alma aşamasında başarısız olurlar.

b. (1b) maddesinde belirtilen bu konum için gerekli şartları taşıyamazlar.⁷

Uzun halka bir takvime benzetilebilir. Zaman aşamalarını belirleyen bir program olarak da düşünülebilecek bir takvim gibi uzun halka da dünya siyasetinin takvimi, global düzlemde stratejileri bir çok faktöre bağlayan yüzyıllık bir zaman çizgisidir. Ayrıca, uzun halka dünya liderinin tıpkı bir ülkedeki seçim sürecine benzer tarzda seçtiği bir süreç olarak da değerlendirilebilir. Modelski'nin "makro karar" dediği global savaşlar global siyasî sistemin en önemli seçme mekanizmasıdır. Global savaş neticesinde bütün sistem için bağlayıcı kollektif kararları getirir.

Modelski dünya liderliği için dört faktörü şart olarak ileri sürüyor.:

1. Uygun coğrafya, denize açıklılık, tercihan ada konumu;

2. Uyumlu, açık ve koalisyona elverişli toplum;

3. Öncü ekonomi;

4. Global ulaşım kapasitesinde bir siyasî-stratejik organizasyon.

Denize açıklılık dünya güçlerinin en net özelliğidir. Modelski'nin denize açıklılıktan kastettiği daha çok okyanuslara açıklılıktır. İdeal tipe en yakın örnek İngiltere'dir. Amerika Birleşik Devletleri de yine iki okyanusa açık olmakla çok avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Yine bir zamanların hegemon lideri Birleşik Hollanda Eyaletleri bir adalar ve yarımadaların ülkesiydi. Portekiz bir yarımada ülkesi. Bütün bu dört ülke Kuzey Atlantik'de deniz yollarına kolay ulaşabilirler. Deniz ülkesi, özellikle ada ülkesi olmanın önemli bir diğer avantajı ise yüksek güvenliktir.

İstikrar ve açıklık bütün dünya güçlerinin ortak noktasıdır. İç istikrar bir güç kaynağıdır. Hegemon liderlerin hiçbiri sosyal karmaşa, askerî ihtilâl, illegal hükümet değişimi ya da yabancı işgal gibi sosyal uyumu bozacak bir olay yaşamadılar. Ortak dil ya da etnik birlik iç istikrarı güçlendiren faktörlerdi.

⁷ age.

Diğer yanda ekonomik liderlik GSMH gibi rakamlarla ölçülebilen bir üretme kapasitesi ya da ekonomik servet de değildir. Ekonomik liderlik hem nicelik hem de nitelik boyutlarına sahiptir. Tarihte hegemon liderler temel ticari ve endüstriyel güçlerdi. Önemleri ekonomilerinin büyüklüğünden değil, uzun mesafeli ticaret, gemicilik, pamuk işletmeciliği, demiryolları, havacılık ve elektronik gibi çağlarının öncü endüstrilerin kurulması gibi gelişmeci projelere verdikleri önemden kaynaklanıyordu.

Dünya güçleri konum, uyum ve üretkenlik gibi faktörlerle global siyasi faaliyeti örgütleyecek bir organizasyonu birleştirdiler. Siyasi-stratejik organizasyonun fonksiyonu hegemon güçlerin tercih ettikleri bir dünya düzeninin devam ettirilmesi oldu. Pratikte bunun anlamı dünya liderini belirleyen global savaflara katılabilme ve kazanabilme yeteneğiydi. Dünya savaş liderlik sorununun karara bağlandığı yegâne mekanizma olarak hizmet etti.

Modelski'nin hegemon güce rakip güçlerin ortak niteliklerini de sıralıyor. Buna göre bu güçlerin denizlerden istifade imkanları sınırlıydı. Ayrıca rakipler sistem değişikliği ve din savaşlarının neden olduğu iç istikrarsızlıktan muzdariptiler. Ekonomik güç açısından bütün rakiplerin büyük ekonomiler oldukları doğrudur. Ancak bu onların ekonomilerin etkin ve ilerlemeci olduklarından değil, nüfuslarının kalabalık ve topraklarının geniş oluşundan kaynaklanıyordu. Jeo-stratejik konum itibarıyla bütün rakip güçler askerî yapılarını deniz gücü üzerine temellendirdiler. Ancak bu tecrübeler global sistemi sevk ve idare etmek için gerekli ilmi içerikten yoksundu. Donanma gücü arzuları uzun vadeli ticarî ve endüstriyel girişimlerden bağılantısız olduğu için marjinal kaldı.

Robert Gilpin: Hegemonik Güç Dönüşümü Teorisi

Robert Gilpin'in teorisinin temelinde onun devleti dış politikasını dikkatli hesaplanmış çizgiler dahilinde yürüten rasyonel-devlet modeli var. Bu modelde, devletler rasyonel aktörler olarak uluslararası sistemde değişikliği sadece kendi çıkarlarına uygun gördükleri zaman isterler. Aktörlerin çıkarları ve aralarındaki güç dengesi ekonomik, teknolojik ve benzeri gelişmelerle değişebilir. Sadece sistemde meydana gelebilecek bir değişiklikte en fazla menfaati bulunan ve böyle bir değişikliği etkileme gücüne sahip güçler sistemi çıkarlarına uygun şekilde değiştirmeye kalkışacaklardır.⁸

Gilpin'in teorisi şu varsayımlara dayanıyor:

1. Bir uluslararası sistem şayet sistemi değiştirmeyi kârlı gören bir devlet yoksa istikrarlı (yani denge halinde) kabul edilebilir.

2. Bir devlet uluslararası sistemi tahmini faydalar tahmini zararlardan fazla olduğu zaman (yani ortada net bir tahmini kazanç var ise) değiştirmeye kalkacaktır.

⁸ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, (New York: Cambridge University Press, 1995), 9.

3. Bir devlet uluslararası sistemi toprak, siyasî ve ekonomik yayılma yoluyla, daha fazla değişikliğin marjinal masrafı marjinal faydasına eşit ya da ondan fazla olana kadar değiştirmek isteyecektir.

4. Daha fazla değişikliğin ve yayılmanın masrafları ve faydaları arasında bir denge kurulduğu anda statükoyu korumanın ekonomik masrafları statükoyu desteklemek için gerekli ekonomik kapasiteden daha hızlı artma eğilimine girer.

5. Uluslararası sistemde dengesizlik çözülemezse sistem değiştirilir, ve yeni güç dağılımını yansıtan yeni bir denge kurulur.⁹

Gilpin'in teorisinde en önemli unsur devletlerin dış politikalarına dair kararlarını kâr-zarar hesabına göre alan mantıklı faydacı varlıklar olduğu savıdır. Sistemik istikrar sistemi değiştirme eylemini kârlı gören bir devletin yokluğuna bağlıdır. Böyle bir devletin ortaya çıkmasıyla sistem istikrarını kaybeder. Gilpin'in ileri sürdüğü gibi sistemde yayılma yoluyla değişiklik yapmayı başaran devlet bu gücünü uzun süre muhafaza edemez, zira statükoyu korumanın masrafları onu desteklemek için gerekli olan kapasiteyi aşacaktır. Hegemonik kontrolün boyutu arttıkça yayılmanın masrafları faydaları aşmaya başlar.

Yeni ortaya çıkan bir devlet ise kaynaklarını eğitime ve teknolojik araştırmalara ayırmak suretiyle hegemon güce kıyasla ekonomik dinamizm içindedir. Zamanla bu güçler hegemonu meydan okuyacak kadar güçlenebilir. Giderek güçlenen rakiplerin varlığı hegemonik devleti üstün askeri ve siyasî konumunu muhafaza etmek amacıyla daha fazla kaynak ayırmaya zorlar. Bu noktada hegemonik gücün yanında yer alan küçük devletler statükoyu korumak için gerekli olan masrafların paylaşımına katılmayarak, 'bedavacı' (free rider) geçinmeye çalışacaklardır. Hegemonik güç durumunu muhafaza etmek için gerekli olan masrafları küçük devletlerin sırtına yüklemek ister ve bu nedenle de kendisine muhalefeti, direnişi ve nihayet isyanı artırır.

Uluslararası sistemde dengesizlikleri çözümlenmenin başlıca metodu savaş olmuştur. Hegemonya savaşı değişen uluslararası güç dengelerini daha iyi yansıtılabileceği yeni bir dünya sistemi kurulması için kaçınılmaz bir mekanizmadır. Savaş sistemin kurallarını yeniden belirleyerek ve devletler arasında yeni bir toprak paylaşımı temin ederek istikrarsızlığı giderir. Hegemonya savaşları tarihteki bütün uluslararası sistemlerin evrim ve dinamiğinin ayrılmaz bir parçasıydı. Ancak hegemonya savaşları her zaman yeni bir hegemonun yükselişiyle neticelenmez. Tarihte pek çok örnekte görüldüğü gibi bu yıpratıcı savaşlar sırasında savaşan taraflar enerjilerini tüketebilirler ve 'muzaffer devlet' uluslararası sisteme şekil veremeyebilir. Bir dönüşüm süreci içerisinde uluslararası sisteme şekil veren yeni bir güç ortaya çıkar. Hegemonya savaşı bir hegemonik dönemi bitimi ve neticelenmesi bir başka büyüme, yayılma ve nihayet çöküş halkasının başlangıcıdır.

9 age, 11.

Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonik liderliğin uluslararası sistemde bütün devletler açısından faydalı olup olmadığı, başka bir deyişle sistemde bir hegemon devletin bulunmasının bu konuda bulunmayanların da istifade edecekleri bir takım menfaatler getirip getirmediği uluslararası ekonomi-politiğin son yıllarda sıkça tartışılan bir konusu oldu.

Hegemonik istikrar teorisine göre, hegemon serbest ticaret sistemini muhafaza edebilmek için diğer ülkelere de avantajlar sunarak ‘yardımsever’ bir liderlik gösterir. Bu teoriyi ortaya atan uzmanlar hegemon gücün uluslararası serbest ticaretin yaygınlaştırılması gibi çok arzu edilen avantajlar için zaruri olan sistemik istikrarı temin ettiğine dikkat çekiyorlar. Onlara göre hegemonun bu herkesin faydasına çalışması zaman içinde onu diğer güçlere oranla zayıflatır. Liderin dünya ticaret sisteminin kendisi dışındaki bölümünü açma çabaları genellikle başarısız olur ve sonunda lider kendi pazarını başkalarına açarken diğerleri pazarlarını kapalı tuttıkları bir durumla karşılaşır. Bu şartlarda rakipler yükselirken ihracatı artarken, hegemon ülkenin ihracatı hızla azalır.¹⁰

O halde hegemon zamanla gücünü kaybederken başka devletlerin mevcut sistemi desteklemeleri onların çıkarına mıdır? Ya da hegemonik liderliğin çöküşe geçtiği bir sırada hegemon olmayan aktörler nasıl bir rol üstleneceklerdir?

Hegemonik istikrar teorisi tek ve güçlü bir hegemonik liderin uluslararası sistemde bütün devletler için faydalı neticeler getirdiğini iddia ediyor. Bu teorinin temellerini atmakla bilinen Charles P. Kindleberger’e göre serbest ticaretin temini ve düşük gümrükler, ticari non-diskriminasyon ve istikrarlı para ilişkileri diğer kamu yararlarının sağlanması için bir ‘cömert despot’un olması şarttır.¹¹ Ona göre “dünya ekonomisinin istikrara kavuşması için bir istikrar sağlayıcıya, bir tek istikrar sağlayıcıya ihtiyaç vardır.”¹²

Teori’nin isim babası Robert O. Keohane “rejimin” yani uluslararası sistemde mevcut düzenin bizzat bir kamu yararı olduğunu ileri sürüyor.¹³ Duncan Snidal’in belirttiği gibi hegemonik istikrar teorisinin iki savı var:

1. Hakim aktörün varlığı istikrarlı bir uluslararası serbest ticaret rejimini temin eder.

2. Hakim lider bu durumdan istifade etse de, zira masrafları değil faydaları paylaşan küçük devletler durumdan daha fazla kazançlı çıkar.¹⁴

10 Richard Rosecrance ve Jennifer Taw, “Japan and the Theory of International Leadership,” *World Politics* XLII no.2 (Ocak 1990), 184.

11 Bkz. Charles Kindleberger, *The World in Depression, 1929-1939* (Berkeley: University of California Press, 1974).

12 age., 305.

13 Robert Keohane, “The Demand for International Regimes,” *International Organization* 36 (İlkbahar 1982),

14 Bkz. Duncan Snidal, “Limits of Hegemonic Stability,” *International Organization* 39 (Sonbahar 1985): 579-614.

Uluslararası sistemi “belli bir uluslararası rejimi karakterize eden kurallar ve düzenlemeler” olarak tanımlayan Snidal birinci savı destekleyici delillerin hegemonik istikrar teorisi için yeterli empirik desteği sağlamadığını, olsa olsa böyle delillerin hegemonik liderlikle istikrar arasında bir bağlantı kuracağını fakat istikrar unsuru tek başına bu tür rejimlerde kamusal yararların ikinci maddede geçtiği gibi dağıldığını ispatlamadığını iddia ediyor.¹⁵

Snidal’a göre bir hegemonik liderin varlığı zorunlu olarak kamu yararının teminini getirmez. Bütün devletler yerine bir kaç devlet kendi aralarında böyle bir menfaat oluşturabilmek için işbirliğine gitmeyi daha karlı bulabilir. Bir devletin işbirliğine yanaştığı bir yerde diğer devlet işbirliğinden kaçarak daha çok menfaat elde edebilir. Devletlerarası işbirliği için gerekli minimum sayıya (k-group) ulaşıldığı anda diğer devletler işbirliğinden kaçma eğilimi geliştirirler.¹⁶

Jeopolitik Arkaplan

Japon ittifak stratejisinin jeopolitik ve jeostratejik arkaplanına kısa bir bakış bugün bile sadece Pasifik bölgesinde değil, aynı zamanda genel anlamda dünyada egemen güçler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını kolaylaştırıcaktır. Yirminci yüzyılda jeopolitika dünya siyasetinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynadı ve pek çok devletin siyaset yapımcıları için kılavuzluk yaptı. Japonya’nın girmiş olduğu ittifak anlaşmaları açısından Japon siyaset yapımcıları üzerinde etkili olmuş jeopolitik tasavvurlar ve Japon jeopolitik düşüncesinin incelenmesi önemlidir.

Alfred Thayer Mahan (1840-1914) ve Deniz Gücünün Önemi

Bir ada ülkesi olan Japonya için denizin ne denli önemli olduğu ortadadır. Özellikle hava ulaşımının ve kıtalararası balistik füzelerin henüz gelişmediği yüzyılın önemli bir kısmında deniz/okyanus Japonya’yı dışarıya açan yegâne ulaşım ve savaş gemileri Japonya’nın dışarıya yönelik saldırı ya da dışarıdan saldırılara karşı koyabileceği yegâne silahıydı. Denizin önemi ne dair Japon jeopolitik düşüncesini etkileyen en önemli isim kuşkusuz Alfred T. Mahan olmuştur. Amerikan donanmasında amiral rütbesine kadar yükselen Mahan’ın yayınlanmış yirmi kitabı arasında erken zamanlarda Japonca’ya da çevrilen en önemli eserleri olarak *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783* (1890); *Interests of Amerika in Sea Power, Present and Future* (1897); ve *The Problem of Asia* (1900) sayılabilir. Mahan’ın Amerikan dış politikasına tavsiyename olarak kaleme aldığı bu eserlerinde Japonları da etkileyen temel düşünce ticarî ve ekonomik savaşlar için deniz yollarının kontrolünün ve bu nedenle de güçlü bir donanmanın şart olduğudur.

¹⁵ age., 583.

¹⁶ Rosecrance ve Taw, age., 189.

Bir deniz komutanından beklendiği üzere Mahan kara unsurunun önemini abartıldığına inanıyordu. Rusya'nın kontrol ettiği kara kütlelerinin önemine inanan bazı çağdaşlarının aksine o geniş coğrafyanın bir zayıflık kaynağı olabileceğini ileri sürüyordu. Rusya için geniş toprakları mühimmat ve iletişim ağının gerektiğinden fazla yayılması nedeniyle bir dezavantaj oluşturmaktaydı. Rusya'nın Horasan ve Seistan yoluyla Fars Körfezi'ne inme çabaları Mançurya ve Port Arthur'u işgal etmesiyle aynı paralelde bir hareketti. Mahan'a göre Rusya Fars Körfezi'yle ana kıtasını birleştirebilecek bir demiryolunu inşa edemediği takdirde orada hayalini kurduğu deniz gücünün bir anlamı olmayacaktı.¹⁷

Mahan'ın Rusya'ya ilişkin bu görüşlerinin Japon jeopolitika uzmanlarıca son derece ilginç bulunduğu anlaşılıyor. Onun daha ziyade Rus anakıtasına yönelik yayılcılık politikasını savunan kara kuvvetlerine karşı Japon meslekdaşları tarafından tutulduğu ve savunulduğu biliniyor. Özellikle Mahan'ın deniz kuvvetinin geliştirilmesi ve savunulmasına dair ileri sürdüğü altı temel unsur önemlidir:

1. Coğrafi konum. Bir ülkenin deniz ya da okyanus kıyısında bulunup bulunmadığı, birden fazla denize kıyısı varsa bu kıyıların birbirleriyle bağlantısının olup olmadığı; dışarıya karşı açık kara sınırlarının olup olmadığı; sınırları dışında stratejik üsler ve önemli ticaret yolları üzerinde kontrolünün bulunup bulunmadığı.

2. Fizikî “konformasyon” (kıyıların tabiatı). Ülkenin sahillerinin doğal limanlara, girinti ve çıkıntılara sahip olup olmadığı; doğal limanlardan mahrum bir ülke kendi deniz ticaretine, denizciliğine veya donanmasına sahip olamaz; iç ticaret için üzerinde taşımacılık yapılabilecek nehirler önemli, fakat düşman sızmasına açık olması nedeniyle tehlikelidir.

3. Toprakların genişliği (sahil sınırının uzunluğu). Sahil savunmasının kolaylığı.

4. Nüfus. Kalabalık nüfus bir ülke deniz ticareti ve donanmasının tesisi ve korunması için avantajdır.

5. Millî Karakter. Ticarî kabiliyet; deniz kuvveti “esasen barışçı ve yaygın bir ticarete dayalıdır.”

6. Hükümetin Karakteri. Hükümet siyasetinin deniz gücünün tesisi için çevrenin ve nüfusun bahsettiği fırsatlardan yararlanma arzusunda olup olmadığı.¹⁸

Japonya'da etkilediği meslekdaşları gibi Mahan'ın jeopolitik düşüncesi bir deniz komutanı olarak geçmişine bağlanabilir.¹⁹ Ancak onun mesleğinin yanısıra yine Japonya gibi dünyaya açılmak için yegâne yolu okyanus-

17 Milan Hauner, *What is Asia to Us?*, (Londra: Routledge, 1992), 136.

18 Martin Ira Glassner and Harm J. de Blij, *Systematic Political Geography*, (New York: John Wiley and Sons, 1980), 265.

19 Charles D. Tarlton, “The Styles of American International Thought, Mahan, Bryan and Lippman,” *World Politics* XVII no.4 (July 1965), 584.

lar olan Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkenin vatandaşı olması da bir başka unsur olarak vurgulanmalıdır. Esasen Mahan'ın düşüncelerini ortaya koymasındaki temel motivasyon entellektüel olmaktan daha çok ülkesinin siyasetini doğru bildiği çizgide etkileyebilme arzusudur. Meselâ Mahan Amerikan yönetimine Hawaii adalarını işgal etmeyi ve Atlantik ve Pasifik Okyanuslarını birbirine bağlamak için bir kanal inşa etmeyi tavsiye etti ve bu düşünceleri tesirli de oldu.²⁰ Bununla birlikte Mahan sadece Amerika'da değil, aynı zamanda Almanya, İngiltere ve Japonya'da da okundu ve tartışıldı.²¹

The Problem of Asia adlı eserinde Mahan, Asya'daki anakıta üzerindeki Rusya hakimiyeti ve yayılmacılığı ile İngiliz deniz gücünün bir gün çatışacağını, İngiliz deniz gücünün bir gün Rus yayılmacılığını durduracağını savunur. Ayrıca Rusya'nın durdurulması ve Çin'in kontrolü ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya'nın ortak çıkarları gereğidir. Mahan'a göre Rusya'ya Çin'de sıcak deniz limanları verilmeli ve bu limanlar üzerinde garantiler tanınmalıdır. Böylelikle Pasifik'te daha aktif hale gelecek Rusya'nın Avrupa ve Yakın Asya'daki baskısı azalacaktır.²²

Alternatif senaryo Rusya'nın Fars Körfezi'ne doğru yayılması olur ki bu durumda İngiltere orada yalnız kalacak ve Rus tehlikesini durdurmak özellikle Hindistan üzerindeki ağır ulaşım ve iletişim yükü nedeniyle son derece zor olacaktır. Bu nedenle Mahan İngiltere'nin Rusya'dan gelecek tehdit yönünün değiştirilmesi için inisiyatif kullanmasını ve Uzak Doğu'da bir rota değişikliği yapmasını tavsiye eder. Eğer Rusya'ya Mançurya'ya yerleşme fırsatı verilirse Ruslar İstanbul veya Fars Körfezi'ne sarfedecek ne para ne de zaman bulabilirler.²³

Bir başka deyişle Mahan Rusların daha kolay kontrol edilebilecekleri Pasifik tarafına yöneltilibilmeleri için önelerine bazı hediyeler konmasını tavsiye ediyor. Pasifik'te Rus yayılmacılığından son derece çekinen ve bu yayılmacılığı kendi yayılmacılık politikaları için bir engel olarak gören Japonlar 1902 yılında İngiltere'yle ittifakları ve 1904-1905'de Rusya ile savaşları sırasında Rusya'nın sözkonusu motiflerini dizginlemeyi düşünüyorlardı.

Japon Jeopolitik Düşüncesinde Deniz Gücü

Japonya'da da yoğun bir şekilde tartışılan Mahan'ın Japon deniz stratejisi üzerinde tesirli olduğu düşünülüyor.²⁴ Ancak Japon stratejik düşün-

20 Martin Ira Glassner ve Harm J. de Blij, age., 265.

21 age.

22 age. 266. Ayrıca bkz. Hauner, age., 136.

23 Robert Seager and Dorris Maguire, (eds.), *Letters and Papers of Alfred T. Mahan*, (Annapolis: Naval Institute Press, 1975), III:226, alıntı, Hauner, age., 137.

24 Alexander Kiralfy, "Japanese Naval Strategy," *Makers of Modern Strategy, Military Thought from Machiavelli to Hitler*, ed. Edward Mead Earle, (Princeton: Princeton University Press, 1973), 461.

cesinin özgün pek çok noktası bulunmaktadır. Kiralfy'nin de belirttiği gibi Japon stratejik düşüncesini kitap ve makale halinde yazılmış tarzda bulmak fazla mümkün olmadığı için tam olarak anlaşılması zor olabilir.²⁵

Tokugawa Dönemi boyunca dünyaya kapalı kalan Japonlar, samuraylar, köylüler ve tacirler gibi sınıflar halinde yaşadılar. Denizler, 'adi' bir işgal olan ticaretin ve korsanlığın bir aracı olarak görüldüğü bir dönemde, soylu samurayların ilgisini çekmedi. Denizden ancak yabancı korsanlar ve onlarla birlikte Japon toplumunun uyumunu (*wa*) bozacak kötü tesirler gelebilirdi. Öte yanda toprak Japonların en fazla muhtaç oldukları madde nin, yani pirincin kaynağı olarak saygın ve kutsal addedildi. Japonya'nın uzaklardan gelen Amerikan donanmasının baskısıyla dünyaya açılması ve nihayet Meiji döneminde gerçekleştirilen reformlar sayesinde bu değer yargıları kısmen de olsa değişmeye başladı. Meiji reformları arasında askerî reformlar da yer aldı ve temel askerî stratejilere dair pek çok yabancı eser Japonca'ya çevrildi. Yine de bu dönem boyunca Japon strateji ve taktikleri açısından deniz gücü kavramı kara gücü kavramından daha fazla önemli görülmedi. Alexander Kiralfy'nin belirttiği gibi temel Japon prensibi zaferin ancak kara kuvvetlerince kazanılabileceği, donanmanın ise kara kuvvetlerinin iletişimini korumakla görevli olacağı şeklindeydi. Bu stratejik perspektifin kaynağını ilk İmparator Jimmu-Tenno (660-585), Japon iç savaşları, Kubilay Han'ın komutasındaki Tsushima Adalarına giren ve Kyushu'ya asker çıkaran Moğol işgal girişimlerine dayandıran Kiralfy Japon stratejik düşüncesinde büyük bir tarihî süreklilik olduğunu ileri sürmektedir.²⁶

Kiralfy'e göre Japon stratejisi üzerinde en etkili isim Toyotomi Hideyoshi olmuştur. Hideyoshi'nin 1592'de Kore'yi işgal girişimi kara ve deniz kuvvetleri arasındaki koordinasyon yetersizliği nedeniyle başarısız olur. Japonlar bu tecrübeden denizlerin kontrolünü daha iyi güvene almaları gerektiği sonucunu değil, ulaştırma ve savaş gemilerinin materyal ve organizasyon açısından daha iyi korunması gerektiği dersini çıkarırlar.²⁷

Hideyoshi'nin 1597'de Kore'yi yeniden işgal etmeye yönelik girişimi başlangıçtaki Japon zaferine rağmen tam bir hezimetle neticelenir. Çinlilerin de yardımıyla Koreliler Japon işgal kuvvetlerini önce durdurmaya ardından da başkent Seul'de imha etmeye muvaffak olurlar. Koreli Amiral Yi-Sun geri çekilmeye çalışan Japon deniz kuvvetlerine ağır kayıplar verdirtir. Hideyoshi'nin bu tecrübeden zaferin kara ve deniz kuvvetlerinin koordinasyonuna bağlı olduğu sonucunu çıkarır.²⁸

1894-1895 Çin-Japon Savaşı'nda deniz kuvvetlerinden kara hedefleri ve kara kuvvetlerinin ilerleyişini garanti altına almak amacıyla yararlanma şek-

25 Kiralfy, 1973, 462.

26 age.

27 age. 48.

28 age. 49.

linde özetlenebilecek aynı strateji benimsendi. Deniz kuvvetlerinden bu şekilde yararlanma düşüncesi klasik Batı stratejik düşüncesiyle uyuşmuyordu. Rus-Japon Savaşı, daha sonra Birinci Dünya Savaşı ve nihayet İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon askerî stratejileri uygulamada çok fazla değişmedi. Ancak hava kuvvetleri gibi yeniliklere göre bazı adaptasyonlara gidildi. Kiralfy Japon donanma stratejisini şöyle özetliyor:

Japon donanma strateji ve taktiklerinin coğrafi ve siyasî mülahazaların yansımaları olması nedeniyle bu mülahazalardaki değişikliklerin strateji ve taktikleri etkilemesi beklenir. Japon tarihî boyunca donanma ana kıtayı korumak ve askerî ulaşımı sağlamak için bir koruyucu kalkan görevi gördü.

...Japonya'ya yakın bazı noktalarda stratejik noktaların kaybı ve güçlü düşman kuvvetlerinin varlığı aynı zamanda Japonya'nın geçmiştekinden farklı olarak defensiv değil, ofensif bir ruha sahip olmaları Japon donanma kavramları üzerinde etkili olabilir.²⁹

Mahan'ın deniz kuvvetleri vurgusunun Japon stratejik düşüncesi üzerindeki etkisi bu nedenle sınırlı olmuştur. Japonların kendi jeopolitik tasavvurlarının Japon stratejisinin oluşumunda daha etkili olduğu görülüyor. Bununla birlikte Japonya'da Meiji dönemini takiben ordu ile donanma arasındaki fikir ayrılıklarına da işaret etmek gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı öncesinde farklı jeopolitik önceliklere ve düşman algılamasına sahip olmaları nedeniyle Japon deniz kuvvetleri ile Japon kara kuvvetleri arasında yayılmacılığın ne yöne doğru olacağı konusunda büyük uçurumlar oluştu. Japon donanma kuvvetleri Japon yayılmacılığının Güneydoğu Asya ve Avustralya'ya doğru, ileride Güney Asya'yı da içine alacak şekilde olması gerektiğini savunurken, Japon ordusu buna şiddetle muhalefet ediyordu.³⁰ Donanmanın savunduğu yayılmacılık istikâmetini son derece gereksiz ve tehlikeli bulan kara kuvvetleri Rusya ve Çin topraklarına doğru karadan işgali savunmaktaydı. Japon ordusu her zaman Alman askerî gücüne güveniyordu, Almanya'nın 1942 yazında Rusya'ya karşı saldırıya geçeceklerini biliyor, bu fırsattan yararlanarak aynı anda kendileri de karşı yönden bir saldırıda bulunarak düşmanı en zayıf anında yakalamak istiyorlardı.³¹ Bu nedenle Japonya'nın Almanya ile ittifak kurması Japon deniz kuvvetlerinin değil, kara kuvvetlerinin arzularına hizmet eden bir gelişme oldu.

Haushofer ve Mackinder

Japon kara kuvvetlerinin Almanlarla paralel düşünmelerinin arkaplanında Alman jeopolitik düşüncesinin Japon askerî kanadında bıraktığı etki var. Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren Almanya coğrafi çalışmalarda, özellikle Humboldt gibi yazarlar sayesinde öncü hale geldi.³² Humboldt'un

29 age.

30 L.C.F. Turner, "The Crisis of Japanese Strategy, January-June 1942," *RCM Historical Journal* 1 (1972), 11.

31 age.

32 Ernst L. Presseisen, *Germany and Japan, A Study of Totalitarian Diplomacy, 1933-1941*, (New York: Howard Fertig, 1969).

öğrencilerinden Friedrich Ratzel (1844-1904) *Erdenmacht und Völkersehicksal* ve *Politische Geographie* gibi modern zamanların temel jeopolitik eserleri sayılan iki etkili eser kaleme aldı. Ratzel teorisini iki ana kavram üzerine bina ediyordu: *alan* (devletin işgal ettiği toprak) ve *konum*. Bu iki faktör birlikte dünyanın her köşesinin mutlak kaderini belirleyecekti.³³ Ratzel'in tesiri bir devletin alanı ile dünya arasında kurduğu irtibattan kaynaklanıyordu. Ona göre, "farklı bölgelerle bir bütün olarak dünya arasındaki ilişki sadece soyut değildir, bu ilişki gerçektir ve hali hazırda ve istikbalde en belirleyici kuvvettir."³⁴

Alman jeopolitik düşüncesinin, özellikle Japonya'yı ilgilendiren bir başka önemli ismi olan General Karl Haushofer yine diğer çağdaşları gibi akademik şahsiyetinden daha çok devlet adamlığı kimliğini öne çıkaran bir jeopolitika düşünürüydü. 1908'de Bayyera Komutanlığınca bir askerî misyon üzerine Japonya'ya gönderilmiş ve Tokyo'da Emperyal Alman Büyükelçiliği'nde görev yapmıştı.³⁵ Bu atama onun daha sonra ülkesi için bir ittifaka dönüşecek Japon yanlısı görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir etki yaptı.

General Haushofer üzerinde iki Alman olmayan düşünürün tesirinden bahsedilebilir. Bunların ilki İsveç kökenli bilim adamı Rudolf Kjellen (1864-1922)'dir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da yerleşen Kjellen orada bir ülkenin yayılmacılığını "biyolojik" temellere oturtan düşünce okulunu kurdu. En önemli eseri sayılan *Staten som Lifform* (Bir Organizma Olarak Devlet) başlıklı eserinde Kjellen organik devlet teorisini şekillendirdi. Bu teoriye göre devlet beş organdan oluşuyordu: (1) *Kratopolitik*, ya da hükümet teşkilâtı, (2) *Demopolitik* ya da nüfus yapısı, (3) *Sociopolitik* ya da sosyal yapı, (4) Ökopolitik ya da ekonomik yapı ve son olarak (5) Geopolitik ya da fizikî yapı.³⁶

Kjellen'e benzer şekilde Ratzel de sosyal Darwinizm'in tesiri altında biolojiden pek çok metaforu siyaset bilimine ve coğrafyaya taşıyarak, devletlere bitkiler ve insanlar gibi yiyecek ihtiyacı atfediyordu. Devletin yiyeceği ise *Lebensraum* (yaşama alanı) ve kaynaklardı.³⁷ Devletler bu hayatî gereksinimler için birbirleriyle rekabet etmekteydiler ve tıpkı yaşayan organizmalar gibi büyümekte ve ölmekteydiler.³⁸ Ratzel bir devletin büyümesine ilişkin ortaya attığı yedi kuralla devletlerin sınırlarının kalıcı olmadığını ve süreç içinde tıpkı yaşayan organizmalar gibi sınırların genişleyeceğini ileri sürerek, Almanya ve Japonya dahil bir çok devletin yayılmacı arzularına meşruiyet kazandırmaya çalıştı.³⁹

33 George Kiss, "Political Geography into Geopolitics, Recent Trends in Germany," *The Geographical Review* XXXII, no.4, 634.

34 Kiss, 634.

35 Andreas Dorpalen, *The World of General Haushofer, Geopolitics in Action*, (Washington: Kennikat Press, 1942), 3.

36 Glassner de Blij, age. 264.

37 age. 263.

38 age.

39 Glassner, 263-4.

Kjellen de biyolojik düşüncenin tesiri altındaydı. 1917’de yazmış olduğu bir yazısında devletlerin yayılmacılığının yaşayan organizmaların büyümesi kadar doğal olduğunu savundu. Kjellen’e göre İngiltere, Almanya ve Japonya “vahşi işgal güdülerini”yle değil, “kendilerini korumak amacıyla yayılmacılığı” gerektiren “kategorik siyasî mecburiyet” ile hareket etmekteydiler.⁴⁰

General Haushofer’in üzerindeki etkisini Japonya’ya taşıdığı bir başka şahsiyet de İngiliz Sir Halford J. Mackinder (1861-1947) olmuştur. 1904’de tarih üzerinde coğrafi faktörlerin tesirine dair görüşlerini bir makale halinde yazan Mackinder daha sonra bu görüşleri *Democratic Ideals and Reality* isimli bir kitap halinde yayınladı. Mackinder yazma amacının “demokratik idealistlere” “coğrafyanın realist gerçeklerini” göstermek olduğunu ileri sürerek, pratik amaçlı bir düşünür olduğunu vurguluyordu.⁴¹

Mackinder Almanya’nın savaşta yenilebileceğini ancak Rusya ile ittifak yapması halinde bunun mümkün olmadığını düşünüyordu. O muhtemel bir Alman-Rus ittifakının doğurabileceği stratejik tehlikeler konusunda İngiliz devlet adamlarına akıl verme amacındaydı. Mackinder’e göre Rusya dünyanın anakıtasını kontrol etmesi nedeniyle çok önemli bir ülkeydi. Mackinder bu görüşünü dünyanın stratejik merkezinin evrimi, ya da onun deyimiyile “tarihin coğrafi merkezi” kavramına bağlıyor ve dünyanın işgali için bir formülasyon geliştireliyordu. Buna göre Doğu Avrupa’ya sahip olan Anakıta’yı, Anakıtaya sahip olan da Dünya-Adası’nı kontrol edecekti. Mackinder’in Dünya Adası kavramı kara bağlantılı kıtalar olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını içeriyor. Batı Avrupa’dan ayrı olarak Doğu Avrupa’nın genişleme alanıdır ve Slavca konuşan insanların çoğunlukta yaşadıkları bir bölge olarak bir siyasî istikrarsızlık alanıdır.⁴²

Mackinder sadece bir Rus-Alman İttifakından değil, aynı zamanda Çin ve Japonya’nın Rusya’ya yönelik hareketinden de korkuyordu. Zira böylece anakıta bir deniz imkanına kavuşacaktı:

Rusya’nın yerine başka bir gücün geçmesi, öncü konumunun coğrafi önemini azaltmayacaktır. Örneğin Japonlar tarafından organize edilen Çinliler Rus imparatorluğunu imha edip topraklarını işgal edebilirler. Bu durum bütün dünya özgürlüğü için bir sarı tehlikeyi doğurabilir, zira böylece büyük kıtanın anakaynakları bir okyanusa açılmış olacaktır.⁴³

Haushofer Mackinder’in etkisiyle Almanya-Rusya-Japonya’dan oluşan bir üçlü Avrasya ittifakının taraftarı haline geldi. Haushofer böyle bir itti-

40 R. Kjellen, *Der Staat als Lebensform*, Leibzig, 1917, 75, alıntı Presseisen, age., 14.

41 Allen B. Cook, review of *Democratic Ideals and Reality* by Sir Halford J. Mackinder, in *Political Science Quarterly* LVIII, no.1, (Mart 1943), 140.

42 W. Gordon East, “How Strong is the Heartland?,” *Foreign Affairs* 29 no.1 (Ekim 1950), 79.

43 Sir Halford J. Mackinder “The Round World and the Winning of the Peace,” *Foreign Affairs* 21 no.4 (Temmuz 1943), 597.

fakın Anglo-Sakson gücünü dengeleyebilecek yegâne gücü oluşturabileceğini sanıyordu.

Hazırlık döneminin sonunda Sir Halford Mackinder'in sadece 1904'de değil, aynı zamanda 1919'da da ("Democratic Ideals and Reality") uyardığı üzere "Almanya ve Rusya'nın kuvvetlerini birleştirme zarurietü" ortaya çıkmıştı. 1913 kadar erken bir dönemde ben Dai Nihon isimli eserde bu pakta mantıkî bir ilaveyi, yani Rusya ve Almanya'nın birlikte iki Anglo-Sakson gücünü dengeleyebilecekleri bir dev kıtalararası blok kurma amacıyla Japonya ile ittifak etmelerini savundum.⁴⁴

Savaş dönemi Alman stratejik düşüncesinin önemli isimlerinden Haushofer'i bu şekilde etkileyerek Mackinder aslında hiç de istemediği bir şekilde düşmanına taktik verme durumuna düşmüş oluyordu.:

Düşmandan öğrenemeyeceğimiz tarihin neresinde yazılı? Eski Romalıların devlet adamlığının esaslarından saydıkları bir prensipleri var: Fas est ab hoste doceri (Düşmandan öğrenmek bir vazifedir.) ...Rusya ve Almanya farklı cephelerde savaştıkları için savaşı kaybettiler. Alman ve Rusların bu durumun farkına varmaları Sir Harford Mackinder'in tahmin ettiğinden çok daha uzun bir zaman aldı.⁴⁵

Haushofer özellikle Japonya'ya geldikten ve bu ülkenin potansiyel gücünü gördükten sonra zihnindeki Alman-Rus ittifakını, Japonya'yı da içine alacak şekilde genişletti ve bu fikrini Japonlara anlatmaya başladı. O Japonya'nın Almanya'nın işgalindeki Pasifik adalarını almasını "savaşın beyaz muzafferleri" için bir hayatî yanlış olarak niteliyordu. Japonlarla Almanları karşı karşıya getiren bu adaların Japonya tarafından zaptıyla Pasifik'te Alman ve Japon çıkarları arasında mevcut olan yegâne çatışma noktası ortadan kalkmış, iki güç arasında bir ittifak için zemini hazır hale gelmişti.⁴⁶ *Geopolitik des Pazifischen Ozeans*'da Haushofer bu stratejik yanlışla işaret ediyor:

Özellikle sahipleri açısından felaket sonuçlar getiren son derece tehlikeli bir kararla, okyanusların hükümdarı ırkdaş-kültürel ve ekonomik güçler bizi kendi aralarından attılar. Tamamen yokolmuşluğa ve köleliğe sürüklenen bizlerin yeniden hayata dönmemiz ancak bu güçlerin imhasıyla mümkün olabilir; bundan hiç kimsenin şüphesi olmasın. İşte bu güçler bizi şimdi aynı kaderi paylaştığımız müttefik arayışına zorladılar. Bu felaket dostlarımızı 900 milyon Güneydoğu Asyalı halkların arasında görebiliriz. Onlar da tıpkı bizim gibi kendi geleceklerini kendileri belirleme hakları için aynı zalim güçlere karşı mücadele veriyorlar. Ancak Pasifik jeopolitiğinin yatağı Hint ve Pasifik Okyanuslarının bahsettiği yaşam şartları nedeniyle bizim

44 Karl Haushofer, *Zeitschrift für Geopolitik*, (Ekim 1939), alıntı Charles Kruszewski, "The Pivot of History," *Foreign Affairs* 32 no.3 (Nisan 1954), 399.

45 age.

46 Hans W. Weigert, "Haushofer and the Pacific," *Foreign Affairs* 20 no.4 (Temmuz 1942), 735.

sahip olduklarımızdan çok daha etkili silahlarla savaşıyorlar. Bu uluslar kısmen hazırlık halinde kısmen sonuçlanmış mücadeleleriyle, gaddar ekonomik ve siyasî düşmanlarımıza çok yakında cezalandırıcı adaletin ne demek olduğunu öğretecekler.⁴⁷

Almanya “insanlık aleminin üçte ikisini oluşturan Hint-Pasifik sahillerinde yaşayan aynı acıları paylaştığımız dostlarımız”la ittifak yapma şansını kaçırmamalı, ve “Pasifik’le irtibatını kaybetmemeli”ydi.⁴⁸

Haushofer’in Pasifik’teki dostları konusunda fikirleri kısmen Japonya ve Japon insanıyla olan temasları sonucunda gelişti. Ancak onun yukarıdaki alıntılanan sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla daha geniş anlamda bir Alman-Asyalı ittifakı önerdiği görülüyor. Bu ise Asya’ya karşı bir yayılmacılık girişimine hazırlanan ve Kore’yi işgal girişimlerine başlayan Japonya için kabul edilemez bir öneriydi. Öte yandan Japonlar için ezeli düşmanları Ruslarla müttefik olmak en son düşünebilecekleri bir stratejik opsiyondur.

Haushofer 1911’de yayınlanan *Dai Nihon* isimli eserinde Japonya, Japon halkı ve Japonya’nın geleceğine dair düşüncelerini kaleme alarak, Japonya’nın potansiyel bir müttefik olarak sunduğu avantajlardan ülkesinin politika yapımcılarını haberdar etmeyi amaçladı. Ancak Pasifik’teki görevinden çok geçmeden alınmasıyla bu defa kendi ülkesinde aynı görüşler istikametinde çalışmaya başladı. Haushofer’in kritik bir zamanda Almanya’ya çağrılması onun Almanya’nın Pasifik politikasını etkileyebileceği bir konuma yükselmesine yaradı.

Japonya’nın jeopolitika danışmanı olarak ünlenen Haushofer’in gerçekte arzu ettiği gibi bir Alman-Rus-Japon İttifakı için Japonları etkileyememesi onun bu ülkedeki etkisinin sınırlı olduğunu gösteriyor. Japonya’nın Rusya’ya yönelik yegâne düşüncesi bu ülke topraklarına doğru yayılmaktan başka bir şey değildi.

Haushofer, Japonya’yı Çin ve Rusya ile barıştırmaya uğraşırken, Almanya’da Hitler’i de Rusya ile barış içinde yaşamaya iknaya çalıştı.⁴⁹ Ancak bu iki amacına da ulaşamadı. Hem Japonlar hem de Almanlar için arada yılların rekabet ve düşmanlığı bulunan Ruslarla bir ittifak mümkün görünmüyordu.

Tıpkı Almanlar gibi Japonlar da onun Rusya ile bir ittifak kurma telkinlerine uymadılar. Japonlar Mackinder’in görüşlerini Haushofer gibi yorumladılar ama bu “öncü” bölge üzerinde kontrolü böyle bir ittifakla kurabileceklerine inanmadılar. Japonya Rusya’yla anlaşmaktansa onu yutarak kontrol etmeyi tercih edecekti. Haushofer böyle bir girişimin Japonya’ya karşı Çinli ve Hintlerin bir ittifak kurmaya iteceğini ve neticede mağlup edilemez bir 800 milyonluk insan bloku oluşacağını söyleyerek Japonları

47 Karl Haushofer, *Geopolitik des Pazifischen Ozeans*, (Berlin: Vowinkel, 1924), 162, alıntı 736.

48 Karl Haushofer, *Zeitschrift für Geopolitik*, 1939, 820, alıntı age.

49 age., 740.

uyardı. Ancak Japon iç siyaset sahnesinde kontrolü tamamen ele geçiren generallerin böyle bir uyarıyı dinleyecek fazla vakitleri yoktu.

Nicholas John Spykman ve Amerikan Jeostratejisi

Nicholas John Spykman İkinci Dünya Savaşı döneminde Amerikan stratejilerini etkileme anlamında en önemli Amerikan jeopolitika uzmanı olarak bilinir. 1942’de yayınlanan ünlü *American Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* adlı eseri önemlidir. “Ülkemizin coğrafi ve güç siyaseti anlamında konumunun analizi”ni içeren bu eser gerek konusu itibarıyla gerekse de temsil ettiği ruh açısından yazarına Amerikan Haushofer’i sıfatını kazandırdı.⁵⁰ Spykman’ın adeta bütün zamanlar için Amerikan dış politikasına ilişkin tavsiye ettiği temel stratejik çizgi dış politikanın idealler ve ahlakî değerler tarafından değil, realite tarafından şekillenmesi, ideallerin ve ahlakî değerlerin ancak reel politikaya hizmet ettiği ve ona meşruiyet kazandırdığı ölçüde kullanılması gerektiği idi.⁵¹

Bu pragmatist realist çizgi idealizmin dorukta olduğu zamanın Amerika’sında pek de hoş karşılanmadı. Spykman’ın yazılarını “Amerika’yı merkez alan bir haritaya uyarlanmış Mackinder’in tezinin kopyası, *Geopolitik ve Mein Kampf*’in Makyavellvari ruhundan büyük çalıntı” olarak nitelendiriyordu.⁵²

Spykman bu eleştirilere rağmen realist çizgisinde ısrarlıydı. Onun tavsiyeleri özellikle savaş sonrası uluslararası sistem için önemliydi. Ona göre Amerikan çıkarları eğer Avrupa’da bir güç dengesi kurulabilirse en iyi şekilde korunmuş olacaktı. Bu da Almanya ve Rusya’nın bir ortak sınıra sahip olmasıyla, ya da eğer bu mümkün değilse bütün bir Doğu Avrupa federasyonunun kurulmasıyla mümkün olabilirdi.⁵³

Amerikan dış politikası Uzak Doğu için de buna benzer bir formül bulmalıydı. Uzak Doğu’da güç dengesi politikasının uygulanması Amerikan kamuoyundan gelecek güçlü bir direnişle karşılaşabilirdi, zira böyle bir siyaset çizgisi “savaş sonrası dönemin en önemli sorunu Japonya değil Çin olacağı” savına dayanmak durumundaydı. Henüz Japonya’nın düşman olarak değerlendirildiği bir dönemde Japonya’yı geleceğin müttefiki olarak tavsiye etmek gibi zor bir göreve soyunan Spykman bunun son derece sağlam meşruiyet dayanaklarına kavuşturulması gerektiğinin farkındaydı, zira Amerikan “kamuoyu Pasifik’teki güç dengesi Çin lehine değiştik-

50 Ladiş K. D. Kristof, “The Origins and Evolution of Geopolitics,” *The Journal of Conflict Resolution* IV no.1 Mart 1960, 31.

51 Nicholas John Spykman, *America’s Strategy in World Politics, The United States and the Balance of Power*, eksiksiz yeniden basım (Washington: Archon Books, 1970).

52 Jean Gottman, *La Politique des états et leur géographie*, Paris: Armand Colin, 1952, 62, alıntı Kristof, 32, f.41.

53 Spykman, 466-7.

ten çok sonra dahi halâ Japonya'yı büyük bir tehlike olarak görmeye devam edebilir"di. Bir politika değişikliği için aranan meşruiyet dayanağı komünizmde bulundu.

Spykman'ın Çin'i Japonya'yla dengeleme tavsiyesi tahmin edildiği gibi çok geçmeden E.M. Earle gibi muhafazakarların sert eleştirilerine muhatap olacaktı:

Mr. Spykman'ın Çin'e karşı Japonya kartını oynama tavsiyesine son derece şüpheli yaklaşmak gerekiyor...Onun bu saf yanlışı Japonya'nın tıpkı İngiltere gibi bir kıta-dışı ada ülkesi olması, dolayısıyla bizim için aralarında bir fark bulunmadığı savına dayanıyor. Ancak herşey haritada gözüktüğü gibi değildir. Siyasî ideoloji, millî psikoloji ve benzeri pek çok mesele bir tarafa, göreceli nüfus ve kaynak gücü bakımından, İngiltere'nin Avrupa kıtasına karşı konumu ile Japonya'nın Çin'e karşı konumu arasında büyük fark var. Eğer Mr. Spykman'ın Avrupa ve Uzak Doğu için tavsiyelerini dinleyecek olursak, Alman-Japon İttifakından kurtulalım derken, bu defa karşımızda çok daha güçlü ve tehlikeli bir Rus-Çin ittifakını bulabiliriz. Mr. Spykman'ın tavsiye ettiği strateji bir güç dengesi kurma siyaseti değil, fakat bizi hem gömleklerimizden hem de canımızdan edecek tehlikeli bir adım olacaktır.⁵⁴

Bütün bu eleştirilere rağmen Spykman'ın savunduğu görüşlerin savaş sonrası Amerikan dış politikasını belirleme anlamında oldukça etkili olduğu ortada. Amerika'nın savaş sonrası dönemde Asya'da kurduğu düzen Spykman'ın önerilerini yansıtmaktadır. Teorik altyapısını belki de Spykman'ın attığı bir stratejiyle ABD savaş mağlubu Japonya'yı işgal ederek bu ülkeyi sadece kendisi için değil aynı zamanda bütün Asya için bir tehdit olmaktan çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda Japonya'yı G. Kore'yle birlikte soğuk savaş dönemi Asya stratejisinin anahtar ülkesi konumuna getirmeyi başarmıştır. Ancak yine Spykman'ı tenkit edenleri haklı çıkaran bir gelişme olarak ABD sözkonusu stratejisi Rusya ile Çin arasında problemlili de olsa bir yakınlaşmayı tahrik etti.

Spykman'ın jeopolitika teorisi aslında Mackinder'in izlerini taşımakla birlikte, bir çok konuda ondan ayrılıyor. Örneğin onun ileri sürdüğü *rimland* kavramı ile Mackinder'in *Heartland* kavramı arasında her ikisi de karasal jeopolitikaya önem vermesi bakımından bir benzerlik bulunsa dahi, formül açısından farklılık arzediyor. *Rimland* fikrine göre, dünya iki bölgeye ayrılıyor: (1) Avrasya *Rimland*'i (2) Avrasya *Heartland*'i ile Kıtasal Adaların Kombinasyonu.⁵⁵ *Rimland* bütün Avrupa'yı ve Arap Yarımada-

54 Edward Mead Earle, "Power Politics and American World Policy," *Political Science Quarterly* LVIII no.1 (Mart 1943), 102.

55 Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York: Harcourt, Brace, 1944, 51-61, alıntı Saul Bernard Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd ed. (New York: Oxford University Press,1973), 96.

sı'nı içine alıyor. Spykman'a göre dünyanın kaderi rimland'a ve ardından Avrasya'ya hakim olan güçlerin elinde olacaktır.⁵⁶

Spykman Mahan'ın bazı stratejik doktrinlerini de kabul etmekle birlikte terminolojisi ve detaylı global jeopolitik açıklamaları daha çok Mackinder'in izlerini taşıyor. Spykman'ın Almanya'ya yönelik görüşlerinde tehdit tanımlamasının savaş öncesi dönemden farklı olmadığı görülüyor. Bu anlamda onun Avrupa'ya ilişkin görüşleri Asya'ya dair ortaya koyduğu düşünceler kadar devrimci değil. Spykman Almanya'nın bütün Avrasya'yı işgal etmesini ve böylece Dünya-Adası'nı ele geçirmesini önlemenin tek yolu bir Anglo-Amerikan deniz gücü ile Sovyet kara gücü ittifakı.⁵⁷

Ancak Japonya konusunda Amerikan kamuoyunun genel düşman tasavvurlarını benimsemiyor. Ona göre Amerika'nın dış düşman tanımı savaş sonrası dönem için uyumlu değildir. ABD kıta üzerinde askerî anlamda te-sirli olmak için Asya ile Amerika arasında bulunan ve deniz iletişim ağını kontrol eden Japon donanma gücünü karşısına değil, yanına almak zorundadır.⁵⁸

Spykman'ın bu görüşlerinin Amerikalılar için savaş sonrası Japonya ile oluşturdukları Pasifik İttifakı yapısı için bir entelektüel temel teşkil ettiği ortada. Spykman'ın Japonya konusundaki bu "iyi niyetli" yaklaşımının altında İngiliz-Japon İttifakına duyduğu sempati yatıyordu. O benzer bir ittifak anlaşmasından Amerika'nın da istifade edebileceğini ileri sürüyordu.

İngiltere Japonya'yla Rus yayılcılığına karşı başarılı ve her iki taraf için de kârlı bir ittifak içine girebilmişken neden benzeri bir anlaşma Amerika tarafından da yapılamasındı. Üstelik uluslararası ilişkiler de temel stratejinin uzun vadeli dost ve düşmanlara sahip olmamak olduğu gerçeğinden hareketle Amerika Japonya'ya yönelik düşman tanımını değiştirebilir ve soğuk savaş sonrası Pasifik düzeninde bu ülkeye bir rol verebilirdi. Spykman İngiltere'nin Japonya ile bir ittifaka girerken sahip olduğu motivasyonların Amerika Birleşik Devletleri için de sözkonusu olduğunu ileri sürüyordu.

Anglo-Japon İttifakı (1902-1922)

Japonya'nın dış politika tarihinde en önemli diplomatik girişimlerinden birisi İngiltere ile yapılan ittifak anlaşmasıdır. 1894 Haziran'ında İngiltere ile imzalanan ticaret anlaşması batılı ülkelerle ilişkiler konusunda bir model oluşturdu.⁵⁹ İngiltere ile başlayan yakınlaşma nihayet 1902'de imza-

56 Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York: Harcourt, Brace, 1944, 41., alıntı Mackubin Thomas Owens, *Toward a Maritime Grand Strategy: Paradigm for a New Security Environment*, *Strategic Review* XXI no.1 (Kis 1993), 8.

57 age.

58 Nicholas John Spykman, *America's Strategy in World Politics*, 142.

59 Ian Nish, *Japanese Foreign Policy, 1869-1942, Kasumigaseki to Miyakezaku*, (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1977), 27-32.

lanan Anglo-Japon İttifak anlaşması ile zirveye çıktı. Japonya açısından rakipsiz bir donanma gücüne sahip dönemin en önemli devletini müttefik olarak kazanma ve dolayısıyla uluslararası arenada prestijini artırma, Birleşik Krallık açısından ise Pasifik bölgesinde Rusya'ya karşı dinamik ve genç bir gücü yanlarına çekme anlamında Anglo-Japon ittifakı her iki ülke açısından faydalı neticeler getirdiği söylenebilir.

İttifakın Entellektüel Tabanı

Gerek İngiltere'de gerekse Japonya'da iki ülke arasında bir ittifakı savunan ve doğal bir gereklilik olarak gören siyasî elit mevcuttu. İki ülke diplomatları ve üst düzey temsilcileri önceden beri yaptıkları karşılıklı ziyaretlerle böyle bir ittifakın zeminini hazırladılar.⁶⁰ Benzer coğrafyalara sahip olması dolayısıyla öteden beri Japonya'da İngiltere'nin bir model olarak alınması, öteden beri taraftar toplayan bir fikir olarak ortaya çıkmıştı. Japonya'da yerleşik İngiliz bürokrat, işadamı ve basın mensupları ülkeleriyle Japonya arasında bir pakt kurulması yolunda lobi faaliyetleri yürütmekteydiler. Bu kesim arasında özellikle *Daily Telegraph*'in yayıncısı ve eski editörü Sir Edwin Arnold, *The Times*'in dış haberler editörü olan Valentine Chirol, aynı gazetenin Tokyo muhabiri Frank Brinkley ve Pekin muhabiri Ernest Morrison etkili şahsiyetler olarak ön plana çıktılar.⁶¹

İttifaka yönelik Japon entellektüel desteğinin en önemlisi Fukuzawa Yukichi'den geldi. 1882'de kurulan *Jiji Shimpō*'da yazdığı makaleleriyle Fukuzawa Batıcı görüşleri savundu. 1860-67 yılları arasında Avrupa ülkelerini gezen ve o zamanlar İngiltere'de yaygın olan liberal düşünceden hayli etkilenen Fukuzawa Yukichi Japonya'nın bu ülkelerden çok şey öğrenmek zorunda olduğunu iddia ediyordu. Fukuzawa Yukichi Batı ekonomik ve siyasî düşüncesine kendilerini vermiş entellektüellerle birlikte bugünkü Keio Üniversitesi'nin temelini oluşturacak Keio grubunu kurdu. *Jiji Shompo* Kato Takaaki ve Hayashi Tadasu gibi İngiltere ile ittifakı savunan etkili yazarların makalelerine geniş yer vererek bu düşüncenin Japon entellektüel kesimi arasında yayılmasında öncü rol oynadı. Gazetenin merkezi bu düşünceleri paylaşan entellektüeller için bir toplanma ve tartışma merkezi haline geldi.⁶²

Fukuzawa Yukichi Japonya'nın Asya'dan uzaklaşarak Batılılaşmasını isteyen bir entellektüel akımın liderliğini yapıyordu. Japonlar artık kendisini bir Asyalı olarak görmekten kurtulmalıydılar:

Japonya coğrafi olarak Asya'nın hemen ucunda yer alıyorsa da Japon insanının mentalitesi Asya medeniyetinin dar kalıplarından Batı dünyasına doğru kaymıştır. Çin ve Kore'ye yakın komşu oluşumuz çok büyük bir talihsizlik. Çok eski zamanlardan bu yana bu iki ülkenin halkları Doğu As-

60 Bkz. Ian H. Nish, *The Anglo-Japanese Alliance, The Diplomacy of Two Island Empires, 1894-1907*, (Londra: The Athlone Press, 1985, ikinci bas.), 10.

61 J. Walton, *China and the Present Crisis*, Londra, 1900. Alıntı Ian H. Nish, age. 62 age. 13-14.

ya'nın siyasî, eğitim, ve kültürel gelenekleriyle büyüdüler. Bu anlamda tabii ki biz Japonlardan farklılar...Gerek millet, gerekse birey olarak Çinliler ve Koreliler kalkınma konusunda istekli değiller.

Çağdaş Çin ve Kore Japonya'ya yardımcı olacak durumda değiller. Ayrıca zaman zaman bazı medenî Batıların yaptıkları gibi coğrafi yakınlık nedeniyle Çin ve Kore'yi Japonya ile aynı standartlarla değerlendirmek de anlamsız.

Gelecekteki rotamızı tayin ederken neden komşularımızın kalkınmasını ve onlarla birlikte bütün Asya'nın ilerlemesi için işbirliği yapabileceğimiz zamanı beklemenin bir izahı yok. Bunun yerine, biz Asya'dan kurtulmalı ve kendimizi Batı'nın medenî ülkeleriyle bir görmeliyiz. Komşu olduğumuz bir gerçek ama bu gerçek Çin ve Kore'ye yönelik siyasetimizi etkilememeli. Bu ülkelere tıpkı Batıların onlara davrandığı gibi davranmalıyız. Yoldaşı kötü olanın başı dertten kurtulmaz. İşe yaramaz Asyalı dostlarımızla bütün bağlarımızı koparmalıyız.⁶³

Fukuzawa'nın bu radikal söylemi aslında bazı geç Tokugawa dönemi düşünürleri tarafından da dile getirilmişti. Örneğin Honda Toshiaki Japonya'nın Çin'den uzaklaşmasını, bunun yerine İngiltere ve Rusya ile yakınlaşmasını savunuyordu. Kendisi Rusya ve Rus Çariçesi II. Katerina'nın hayranı olsa da Honda Japonya'nın özel şartları nedeniyle İngiltere'yle ittifak yapmasının şart olduğunu düşünüyordu.⁶⁴

Japon dış siyaset tarihî uzmanı John B. Welfield Japon Batıcı düşünürlerinin aslında ülkelerinin bir Asya ülkesi olduğunu inkar etmediklerini, ancak bir Avrupa ülkesiyle ittifak yapması halinde daha kârlı çıkacağını düşündüklerini ileri sürüyor. Ona göre Japon entellektüeller Batılılaşmayı Japonya'nın düşmanlarına karşı savunması ve uluslararası prestijini güçlendirmesi için bir gereklilik olarak görmekteydiler.⁶⁵

Welfield'in belirttiği gibi bir Batılı güçle ittifak arayışının pragmatist ve geçici bir strateji olarak mı düşünüldüğü fazla açık değil. Ancak Batılı ulusların, bilhassa Japonya gibi bir ada ülkesi olan İngiltere'nin gösterdiği performans zamanın Japon aydınlarını antik Asya felsefesi yerine Batı modelini izlemeye ikna etmiş benziyor.

Diğer yanda İngiltere Japonya'da özellikle donanma subaylarının eğitimiyle İngiliz-sever bir elitin ortaya çıkarılmasını da sağlamıştı. İttifak düşüncesinin en ateşli savunucuları bu grubun mensuplarıydı.⁶⁶ Bütün bu

63 Fukuzawa Yukichi, 'Datsu-A Ron' *Jiyu Shimpō*, 16 March 1885. Keio Gijuku (ed.) Fukuzawa Yukichi Zenshu, Cilt 10, Iwanami Shoten, 1960, 238-40, alıntı John Welfield, *An Empire in Eclipse: Japan in the Postwar American Alliance System: A Study in the Interaction of Domestic Politics and Foreign Policy*, (Londra: Atlantic Highlands, 1988), 6.

64 age., 7.

65 age., 8.

66 W. G. Beasley, *The Modern History of Japan*, (Tokyo: Charles E. Tuttle Co., 1973), 169.

desteğe rağmen Anglo-Japon İttifakı'nın resmen yürürlüğe girmesi Aralık 1901'de Japon kabinesi ve *genro*'nun anlaşma yönünde bir kararı onaylamasıyla mümkün oldu.⁶⁷

İç ve Dış Siyasî Şartlar

Anglo-Japon ittifak anlaşmasının imzalandığı dönemlerde Japon dış politikası bir sonraki dönemde görüldüğü gibi karar alma mekanizmasında asker hakimiyetinin aksine sivil başbakanlar ve dışişleri bakanlarının damgasını taşıyordu.⁶⁸ Dışişleri Bakanları genellikle o zaman en prestijli mevki sayılan Londra sefirliği görevinde bulunmuş kişilerdi. Onların İngiliz yanlı görüşlerinin büyük bir ihtimalle kariyer hayatlarının bu bölümünde olduğu söylenebilir. Ölümünden sonra İngiliz sefiri tarafından açıklandığı üzere, Meiji İmparatoru da ittifakın Rusya ile yapılmasını savunan dönemin nüfuzlu şahsiyetlerinden Prens Ito'nun erteleme baskısına karşı kabineyi destekleyerek bizzat etkin bir rol oynamıştı.⁶⁹

Uluslararası şartlar açısından İngiltere Japonya için muhtemel yegâne müttefikti. Pasifik bölgesi açısından Japonya'nın dikkate almak durumunda olduğu üç devlet vardı: İngiltere, Rusya ve Almanya. ABD'nin o yıllarda iç savaş nedeniyle Pasifik'te Filipinler dışında fazla aktif olmadığı görülüyor. Almanya güç bakımından İngiltere'yle kıyaslanamaz durumdaydı ve bu nedenle bölgede etkin değildi. Almanya Uzak Doğu'daki ticarî çıkarlarını korumak ve siyasî olarak geniş ilişkiler kurmak peşindeydi. II. William'in iktidara gelmesine kadar ticarî çıkarların korunmasının ötesinde Uzak Doğu'ya yönelik belli bir Alman dış politikasından bahsedilemez.⁷⁰ Almanya'nın siyasî pasifliği Japonya tarafından olumlu karşılanmış ve Japonya'nın Berlin elçisi Aoko Shuzo Kaiser'e bölgedeki tarafsızlığından ötürü teşekkür etmiştir.⁷¹ Ancak Japonya'ya yönelik Alman tavrı 1895'de Almanya'nın Japonya'ya karşı Çin'i desteklemesi ve 1901 Üçlü Müdahalesi'ne Almanya'nın da iştirak etmesiyle gerginleşti. Müdahalenin ardından Japon-Alman ilişkileri karşılıklı düşmanlık şeklinde gelişmeye başladı. İkle Uzak Doğu'daki Alman siyasetinin üç düşünceye dayalı olduğunu ileri sürüyor: Çin sularında bir liman arayışı, Rusya'yı Uzak Doğu'yla ilgili tutmak, ve "sarı tehlike" korkusu.⁷²

67 Ian H. Nish, "Japan's Policies Toward Britain," *Japan's Foreign Policy, 1868-1941*, James William Morley, ed., (New York ve Londra: Columbia University Press), 193.

68 Ian H. Nish, *Alliance in Decline, A Study in Anglo-Japanese Relations, 1908-23*, (Londra: University of London, The Athlone Press, 1972), 3.

69 agc., 5.

70 Frank W. Ikle, "Japan's Policies Toward Germany", in *Japanese Foreign Policy, 1868-1941*, James William Morley, ed. (New York ve Londra: Columbia University Press), 265.

71 agc., 274.

72 agc., 280.

Yüzyılın başında Japon-Rus ilişkileri Rus yayılcılık arzuları ve Sakhalin sorunu nedeniyle oldukça problemliydi.⁷³ Rusya'nın 1899'da Mançurya'yı işgal etmesi ve 1900'da Mançurya'nın tamamen Rus hakimiyetine girmesiyle ikili ilişkilerde gerginlik haddine ulaşmıştı. Rusya Ayrıca Tientsin ile Pekin, Tientsin ve Kuzey Shanhaikwan ve Newchuang arasındaki demiryollarının kontrolünü de ele geçirmişti. Japonlar Rus yayılcılık çabalarını ancak İngiltere ile ittifak halinde durdurabileceklerini düşündüler. 1900 yılında Rusya ile Çin arasında imzalanan gizli bir stratejik işbirliği anlaşması tehlikenin boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir gelişme oldu.

İngiltere yerine Rusya'yla bir ittifak kurulması fikri Prens Ito gibi bazı önde gelen Japon liderler tarafından benimsenmişse de bu fikri savunanlar gelişmeler karşısında görüşlerinden vazgeçmek durumunda kaldılar. Rusların hızlı yükselişine karşı Tokyo'daki siyasi liderler Moskova'ya bir teklif götürdüler. Buna göre Japonya Rusya'nın Mançurya'daki çıkarlarına, Rusya'da Japonya'nın Kore'deki emellerine ses çıkarmayacaktı. Önceleri Ruslar bu teklifi reddetseler de Nisan 1898'de çarın Tokyo temsilcisi Rosen ile Dışişleri Bakanı Nisai Rusya'nın Kore'deki Japon ekonomik çıkarlarını tanıdığını ilan eden bir anlaşma imzaladılar. Bu denge politikasıyla istikrara kavuşan Rus-Japon ilişkileri 1900'lerin başında tekrar bozulmaya başladı.

Japonya'nın bölgedeki çıkarları Kore'deki konumunun devamıyla doğrudan alakalıydı. Bu ülkenin dış ticaretinin üçte ikisinden fazla bir kısmı Japonya ile yapılmaktaydı ve bu nedenle Rusya'nın Mançurya'da yapımını sürdürdüğü demiryolu ve benzeri faaliyetleri, Ayrıca Rus tüccarların giderek Kore'nin içine girmeye başlaması Kore'deki Japon çıkarlarına tehdit olarak algılanmaya başladı.

Bir Rus-Japon ittifakını savunanlar Mançurya-Kore Değişim Siyasetinin devamından yana olmayı sürdürseler de Anglo-Japon ittifak anlaşmasının mimarlarından Başbakan Katsura, böyle bir siyasete şiddetle karşı çıktı.

Bir Anglo-Japon Anlaşması ihtimalini düşünmesek bile, Kore'ye karşı Mançurya'yı değişme siyasetine dayalı olarak Rusya ile bir anlaşma imzalamak Japon çıkarlarına aykırıdır. Japonya böyle bir durumda sadece millî prestijini değil, aynı zamanda verdiği sözleri tutmaması nedeniyle diğer güçlerin ve Çin'in itimadını kaybedecektir.⁷⁴

Başbakan Ayrıca Japonya'nın çıkarlarının Rusya'yı Kore'den çıkarmak olduğunun ve bunun için de Japonya ile İngiltere arasında bir anlaşma yapılmasının gerekli olduğunun altını çiziyordu.

73 Chihiro Hosoya, "Japan's Policies toward Russia," *Japan's Foreign Policy, 1868-1941, A Research Guide*, ed. James William Morley, (New York ve Londra: Columbia: University Press, 1974), 342.

74 a.g.e., 121.

Özetle Japonya herhangi bir müttefik değil, çıkarlarına uygun güçlü bir müttefik arıyordu ve İngiltere bu konuda bulunmaz bir fırsat olarak duruyordu. Ancak güçlü İngilizler Japonların Çin ve Kore üzerindeki yayılmacı politikalarına yardımcı olabilirlerdi. Rusya ise bu bölgede Japonya ile, nihayet 1905 yılında bir savaşa dönüşecek, çatışan çıkarlara sahipti.⁷⁵

Bu arada Çin’de patlak veren Boxer isyanı bu ülkedeki İngiliz, Fransız ve Amerikan çıkarlarını tehdit etmeye başladı. Bu güçler Japonya’nın askeri yardımıyla Çin’deki varlıklarını korumayı düşününce Japonya kıta Asya’ya askeri olarak nüfuz etme fırsatını yakaladı. Bu duruma tepki olarak Çin Rusya ile gizli bir stratejik ittifak anlaşması imzalayarak Rusya’nın Mançurya’yı tamamen işgali karşısında Avrupalı ve Japon güçlere karşı desteğini çekmeye çalıştı. Rusya’nın giderek güçlenen güneye doğru yayılmacılık siyasetine karşı Japonya’nın tek başına çıkmasının artık iyice imkansız hale geldiği bir durumda İngiltere’nin ittifak arzusu zamanında yetişen bir ilaç gibi geldi.

30 Haziran 1902’de İngiltere ve Japonya, Londra’da İngiliz Dışişleri Bakanlığı binasında Japonya adına Hayashi İngiltere adına Landsowne tarafından imzalanan bir anlaşma ile karşılıklı müttefik haline geldiler.

Anlaşmanın her iki taraf için de büyük bir diplomatik başarı olduğu kesindir. Japonya açısından zamanın hegemon gücüyle ittifak halinde olmak olarak özetlenebilecek Japon Grand Stratejisinin ilk uygulaması olması bakımından önemli bir olaydır. Görüldüğü gibi İngiltere ile yapılan ittifak anlaşması çoğulcu bir karar alma mekanizmasının ürünüdür. Bu mekanizma içerisinde Japon entellektüel birikimi, siyaset adamları ve diplomatların tecrübeleri, askeri bürokratların vizyonları katılımcı bir rol oynamış, karar bürokratik kesimin sadece bir kesiminin savunduğu bir karar olarak çıkmamıştır. Anglo-Japon ittifak anlaşmasının doğru bir karar olduğu çok geçmeden Japonya’nın Rusya üzerinde kazandığı tarihî zafer üzerindeki olumlu tesiriyle görülecek, Japon tarihinin sonraki dönemleri için de bir örnek teşkil edecekti. Birleşik Krallık ‘cömert tarafsızlığı’ ile Japonya’nın Rusya karşısında tarihî bir zafer kazanmasında büyük rol oynamış, bu zafer Japonya’ya büyük bir uluslararası prestij kazandırmıştı. Bir Asyalı milletin uzun yıllar sonra ilk defa bir Avrupalı milleti mağlup ettiği Rus-Japon Savaşı (1905) Japonya’ya sömürge idaresinde bulunan Asyalı halklar arasında büyük bir şöhret kazandırdı. Batı ülkeleri nezdinde ise kendisinden çok üstün olarak kabul edilen ve zamanın büyük güçleri arasında yer alan Rusya karşısında elde ettiği bu zaferle Japonya emperyal klubün yeni üyesi olarak kabul edilmeye başlandı. Meiji reformlarının ve Anglo-Japon ittifakının katkısıyla kazanılan bu zafer Japon tarihinin kuşkusuz en önemli olayları arasındadır.

Uluslararası siyasette Japonya’nın konumu Anglo-Japon ittifakının 1905 yılında yenilenmesi ve 1907’de Fransa ile yapılan saldırmazlık paktı ile daha da güçlendi. 1907’de Japon hükümetinin onayladığı gizli Emper-

⁷⁵ John Welfield, özel görüşme. Mart 21, 1997.

yal Millî Savunma Siyaseti savaş öncesi Japon askerî siyasetinin temellerini oluşturdu. Metinde Japonya potansiyel ya da hayalî düşman tanımlaması yapıyordu. Buna göre Rusya en başta geliyor, onu Amerika ve Fransa izliyordu. Ayrıca askerî yapılanmanın planları da çıkarıldı.⁷⁶ Bir kaç yıl sonra Avrupa'da başgösteren savaştan yararlanarak Japonya Çin'in içlerine kadar girdiler.

Alman-İtalyan-Japon Üçlü İttifakı (1940-1945)

Japonya'nın imzaladığı üç ittifak anlaşması içerisinde sonuçları itibarıyla olumsuz sayılabilecek tek anlaşma 1940 yılında Almanya ve İtalya ile yapılan ittifak anlaşması olmuştur. Anglo-Japon İttifakıyla aynı stratejik düşüncenin ürünü olan bu paktın neden diğeri gibi olumlu sonuçlar vermediği üzerinde düşünülmelidir.

İç ve Dış Siyasî Şartlar

Üçlü İttifak anlaşması Japon dış politika yapım sürecinin sivil ve askerî liderler arasında iç mücadelelerin en şiddetli olduğu karmaşık bir politik ortama denk geldi. Sivil ve askerî liderler sadece birbirleriyle değil, kendi aralarında da son derece sert siyasî çatışma halindeydiler. Özellikle jeopolitik tercihleri ve dolayısıyla ülkelerinin izlemesi gereken dış politika seyri konusunda farklı düşünen deniz ve kara kuvvetleri arasında zaman zaman şiddet eylemlerine dönüşen bir çekişme yaşanıyordu. Dış siyaset karar alma mekanizmasında giderek siviller ve amiraller üzerinde üstünlüğü ele geçiren generaller özellikle genç ve orta rütbeli subayların baskısıyla kendi iç ve dış tehdit algılamalarını dayatmaya başladılar.

Japon liderler çok uzun bir zamandır 'güneye doğru ilerleme' siyasetinin Amerika ve İngiltere'nin tepkisini çekeceğinin zira bu iki ülkenin de buradaki hayatı çıkarlarından olmak istemediğinin farkındaydı. Japon güçlerinin güney Hind-i Çin, Singapur ve Hollanda Doğu Hintleri'ne doğru harekete geçmesi doğudan gelecek deniz ve hava saldırılarını kıskırtması kaçınılmaz görünüyordu. Japon donanması özellikle Amerikan donanma ve hava gücünün farkında olarak Japonya'nın bu güçlere karşı koymasının imkansızlığını kabul etmekteydiler.

Dış siyaset sahnesinde Japonya Anglo-Japon İttifak sisteminin meyvesi olarak büyük güç olma statüsüne yükselmiş, ülke I. Dünya Savaşı'na bir İngiliz müttefiki olarak girmiş ve sonuçta galip ayrılmıştı. 1914-18 Büyük Savaşı olarak bilinen bu savaş neticesinde Japonya dünya güçleri arasındaki konumunu pekiştirmiş, savaş Japon ekonomisine büyük ölçüde faydalı olmuş, Japonya'yı bir endüstri ülkesi haline getirmişti.

⁷⁶ Nazlı Choucri, v.d., *The Challenge of Japan before World War II and After, A Study of National Growth and Expansion*, (Londra ve New York: Routledge, 1992), 83.

Endüstrileşme giderek güçlenen ve büyüyen şehirli proleteryanın ve endüstriyel sermayenin baskıları gibi Japonya’da daha önce karşılaşılmayan problemler getirdi. Savaşa dayalı endüstriyel kalkınma şehirli Japonların gelir seviyesini yükseltirken, şehirlerle kırsal kesim arasındaki uçurum giderek arttı. Japon kırsal kesiminin büyük bir kısmı şehirlere göç ederek buradaki hayatın da zorlaşmasına neden oldu. Bu arada giderek artan enfasyon oranı solcu ve milliyetçi hareketlerin gelişmesine zemin hazırladı. Alman ve Rus devrimleri ve tercüme yoluyla Japon insanına ulaştırılan Batılı literatür entellektüellerin ve sendikaların desteğiyle solcu hareketi güçlendirdi.⁷⁷

Dış ve iç siyaset sahnesinde Tokyo iki önemli uluslararası probleme çözüm bulmak durumundaydı: (1) savaş sırasında gerçekleştirdiği yayılcılığın uluslararası planda tanınması, (2) giderek hızlanan nüfus artışının getirdiği baskılara çözüm bulmak.⁷⁸ Japonya bu sorunlardan ilkinin Versailles Barış Konferansına getirdi. Özellikle Almanya’dan alınan adaların resmen Japon toprağı sayılması ve League of Nations Sözleşmesi’ne irkî eşitlik maddesinin konulması önemle talep edildi. 1917’de İngiltere ile Japonya arasında imzalanan gizli bir anlaşmayla Alman Pasifik adalarının Ekvator’un kuzeyinde kalanları Japonya’ya bırakıldı. Ancak Pasifik adaları League of Nations tarafından “C” sınıfı mandaları olarak tanınarak, Japonya’nın bu adalar üzerinde kalıcı işgali engellendi. Japonya Çin’deki Shantung bölgesinin geçici işgaliyle yetinmek durumundaydı. Diğer yanda, irkî eşitlik maddesinin ilâve edilmesi önerisi bilhassa Avustralya’nın şiddetli muhalefetiyle reddedildi.⁷⁹

Oluşturulmak istenen savaş sonrası sistem beklendiği gibi Japonya’yı tatmin etmedi. Barış Konferansı Ayrıca İngiltere, Amerika ve Japonya arasında giderek artan donanma yarışmasını ve Japonya’nın Sibiryaya girişimini önleyememişti. 1921-22 Donanma Silahsızlanması ve Uzak Doğu Sorunları üzerine Washington Konferansı oluşan bu şartlara tepki olarak Amerika’nın davetiyle toplandı. Konferans’ta diğer katılımcı ülkeler Çin’in bağımsızlığını vurgulayarak Japonya’dan Shantung bölgesinden ve Sibiryaya’dan derhal çekilmesini talep ettiler ve donanma yarışını Japonya için adil olmayan bir formülle çözüme bağlamak istediler.⁸⁰ Bu durum savaş sırasındaki katkılarının karşılığını alamadığını düşünen Tokyo için bir hayal kırıklığı yarattı.

Diğer yanda Anglo-Japon ittifak sisteminin uzatılması mümkün görünmüyordu. Japonya’nın giderek belirginleşen yayılma arzuları özellikle Güneydoğu Asya’da İngilizlerle çatışmak zorundaydı. Amerika’nın giderek

77 W. G. Beasley, *The Modern History of Japan*, (Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1973), 214-230.

78 Ernst L. Presseisen, *Germany and Japan, A Study of Totalitarian Diplomacy, 1933-1941*, (New York: Howard Fertig), 26.

79 age. 27.

80 age.

Pasifik'te etkili olmaya başlaması da Japon-İngiliz birliğinin devamını imkansızlaştırıyordu. Amerikalılar İngilizlerden mevcut anlaşmayı kendilerini de içine alacak şekilde değiştirmelerini istediler. Özellikle Japon donanmasının bu ihtimale sıcak baktığı söylenebilir. Zira Japon amiraller Amerika ve İngiltere'nin donanma ve hava gücünü ve bu ülkelere karşı savaş kazanamayacaklarını biliyorlar, bu nedenle düşman olarak karşılarında görmek istemiyorlardı. Bununla birlikte savaş öncesinde Japon donanmasındaki bu görüşü savunan amiraller çeşitli komplolarla ve ordu içindeki darbelerle elimine edilerek donanma Güneydoğu Asya ve Güney Denizleri'ne doğru yayılmacılığı savunan genç deniz subaylarının kontrolüne geçecekti.⁸¹

Akira Iriye'nin de belirttiği gibi Washington Konferansı ve League of Nations (Milletler Birliği) Japonya'ya İngiltere ve Amerika'yla işbirliği açısından bir zemin hazırlamıştı.⁸² Ancak Japonya açısından kabul edilemez bir şekilde konferansta eşit olmayan bir donanma silahsızlandırılma anlaşması da kabul edildi. Yine de askerî erkanın tepkisine rağmen Japonya'nın konferans metnine imza atmasındaki amacı kendisine karşı kuşku ve tepkileri dindirmektir. Washington Konferansı'nda Japonya'nın kazancı Amerikan savunma hattını Hawaî'de, İngiliz savunma hattını Singapur'da durdurabilmesi oldu. Ayrıca ortaya çıkan bu yeni denge içinde Japon ekonomisi kaynaklarının bir kısmını endüstriyel kalkınma için ayırabilme şansını yakaladı. Japon ekonomisi uluslararası sisteme bütünüyle entegre edilirken, Asya'nın diğer bölgeleri Rus devriminden ilham alan anti-sömürgeci hareketlerle çalkalanıyordu.⁸³ Asya'nın anti-sömürgeci hareketleri için bir başka ilham kaynağı da Japonya idi. Ancak Japonya Asya halklarının kurtarıcısı olmanın peşinde değildi, ve bu sorunları gelişmiş, sömürgeci bir devlet olarak ve sürekli Amerika ve İngiltere'yle dayanışma halinde halletmek istiyordu.

Batılı güçlerle Pasifik'te işbirliğine dayalı bu kısa dönem Amerika'nın 1924'de onayladığı Dışlama Kanunu'nu Japon ve Diğer Asyalıların Amerikan topraklarına girişini sınırlamasıyla sona erdi. Ondokuzuncu yüzyıldan bu yana devam eden göçmen ayrımcılığının iki ülke ilişkilerinin gelişmekte olduğu bir dönemde bu boyutlara ulaşması Japonlar tarafından kabul edilemez bir tutum olarak değerlendirildi. Nihayet ilişkilerde başlayan gerginlik Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesiyle doruk noktasına ulaştı. Amerika ve İngiltere'nin 1929'dan itibaren büyük ekonomik kriz içinde oldukları, Fransa'nın Avrupa'da sorunlarla ve Rusya'nın ilk Beş Yıllık Plan'ıyla meşgul olduğu bir döneme rastlaması bakımından işgal mükemmel bir zamanlamayla başlatıldı. Japon iç siyaseti açısından ordunun karar alma mekanizmasında giderek artan rolüne işaret etmesi açısından Mançurya harekâtı son derece önemlidir.

81 Chihiro Hosoya, özel görüşme, Nisan 1997, Niigata.

82 Akira Iriye, *Power and Culture, The Japanese-American War, 1941-1945*, (Cambridge: Harvard University Press, 1981), 2.

83 Iriye, age.

League of Nations Japon işgalini protesto ederek, Japonya'nın derhal çekilmesini talep etti. Bu talebe cevap vermek üzere Cenevre'ye giden Dışişleri Bakanı Yosuke Matsuoka yaptığı tarihi konuşmanın ardından Japon delegasyonunu League'den çekti.

Ülkemiz ile League'in diğer üyeleri arasında Uzak Doğu'da barışı temin etmenin yöntemi konusunda görüş ayrılığı bulunduğu sonucuna varmak zorunda bırakıyoruz. Japon Hükümeti Çin-Japon uyumsuzluğu konusunda League of Nations ile işbirliği çabalarının artık son haddine geldiğini hissediyor.⁸⁴

Matsuoka Cenevre'den ayrıldıktan sonra 4 Mart 1933'de Berlin'i ziyaret ederek burada hem Hitler hem de Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile görüşerek iki ülke arasında kurulacak bir ittifakın öngörüşmelerini yaptı. "Japonya ile paralelliklere sahip olan yegâne ülke" Almanya ile Japonya 1936 yılında Anglo-Japon İttifakı'nın başlangıcı olarak kabul edilen komünist karşıtı bir blok (Anti-Comintern Paktı) kurdular ve bir yıl sonra da İtalya bu pakta katıldı. Ancak iki ülke arasında gelişen ilişkiler Ağustos 1939'da Japon ve Sovyet ordularının Nomonhan'da çatışma halinde olduğu ve ilişkilerin son derece bozuk olduğu bir sırada beklenmedik bir şekilde Nazi-Sovyet anlaşmasının imzalanmasıyla sarsıldı. Japon liderler Almanya'nın Anti-Comintern Paktı'nın ruhuna ihanet ettiklerini düşünseler bile Ruslarla Almanlar arasındaki yakınlaşmanın tehlikelerini görerek biran önce Almanya ile daha resmi bir ittifak anlaşması yapmanın gerektiğini anladılar. Nazi Paktı'yla Batı sınırını güvenceye alan Sovyetler Birliği Uzak Doğu'da yeni askeri maceralara girişebilir ve Japonlar'ın daha önce Sino-Japon Savaşı'nda elde ettikleri kazançları ellerinden alacak gelişmelere neden olabilirdi. Almanya ile yapılan ittifakın bölgesel nedeni bu durum oluşturmaktaydı. Ancak Üçlü ittifakı tamamen Rusya'ya bağlamak mümkün değildir. Zira Japonya başından beri Almanya'nın da teşvikiyle Rusya'yı da bu pakta dahil etmeye çalışmış ancak bunda muvaffak olamamıştı. Japon liderliği Avrupalı düşmanların nüfuzlarını kırmak amacıyla Sovyetler'e İran, Afganistan ya da Hindistan'daki Rus çıkarlarını tanıma garantisi vererek bir dörtlü işbirliği anlaşması için Sovyet desteğini kazanmayı arzuladılar. Sovyetler Birliği ile 13 Nisan 1941'de imzalanan tarafsızlık anlaşması ancak 5 Nisan 1945'e kadar sürdü.

Militarist Karar Alma Mekanizması

Japonya içinde Faşizmin ultra-nasyonalizmin giderek artan tesiri de ittifaka olumlu katkıda bulundu. 1930'larda Avrupa'da Faşizmin güç kazanması Japonya'da da tesirli olmuş, Nazi söylemi devleti güçlendirmeyi amaçlayan Meiji devlet ideolojisiyle uyumlu bulunmuştu. Welfield Nazi ideolojisi ile Meiji devlet felsefesi arasındaki benzerliği kabul ediyor.:

84 Survey of International Studies, 1933, by Arnold Toynbee, Londra: Oxford University Press, 1934, 509.

Nazi tecrübesi, güçlü, otoriter, hiyerarşik devlet üzerindeki vurgusu, yoğun kültürel milliyetçiliği, disiplini, mücadele ve iradeyi yüceltisi, merkezi ekonomik planlama ile özel teşebbüsü birleştirme çabaları, Anglo-Amerikan liberalizmine ve Rus Bolşevizmine muhalefetiyle Meiji Restorasyon'unun idealleriyle uyumlu kabul edildi.⁸⁵

Bu dönemde Japonya'nın Asya politikasında Fukuzawa Yukichi'nin liderliğini yaptığı "Asya'dan kaçış" söylemi yerini daha Asyacı bir söyleme bıraktı. Japonya "Büyük Asya" sloganıyla Tokyo merkezli bir Birleşik Asya uluslararası sistemi kurma girişimlerine başladı. Büyük Doğu Asya Ortak Refah Bölgesi projesi bu arzunun siyasî hedefiydi. Batılı güçlerle işbirliği ancak onların Asya'da Japonya'nın önderliğinde kurulacak yeni düzene saygılı olmaları halinde mümkün olabilirdi. Dışişleri Bakanı Matsuoka Büyük Doğu Asya Ortak Refah Bölgesi'nin Japonya, Mançurya ve Çinle Fransız Hind-i Çin'ini ve Hollanda Doğu Hintleri (Endonezya)'ni birleştirecek bir siyasî yapı olacağını ileri sürüyordu.⁸⁶ Tabii ki bu sistemin o zamanın siyasî geleneklerine uygun olarak işgalden başka bir şekilde kurulması düşünülmüyordu.

Öte yandan Hitler *Mein Kampf*'da Japonya'yı "Uluslararası Yahudi komplosu"nun bir diğer kurbanı, Anglo-Japon ittifakının bozulmasını da bu komplonun bir sonucu olarak telakki ediyordu.⁸⁷ Alman Nazizmine karşı Japon sempatisini artırdı.:

Başlangıçta Faşizm ve Alman Nazizminden etkilenen Japon ultra-nasyonalizmi ikinci dünya savaşı öncesi dönemde devlet mekanizmasını tamamen kontrolü altına aldı. Japon siyaset bilimcisi Maruyama Masao'ya göre Japon milliyetçiliği tam anlamıyla resmî "devlet yapısındaki askerî ve bürokratik kesimlerin konumlarına, bu kesimlerin sosyal temellerine ve bu güçlerin Japon tekeli sermayesi (*zaibatsu*) ile ilişkilerine" bakılmaksızın tam anlamıyla anlaşılması mümkün değildir.⁸⁸

Maruyama'ya göre Japonya'da faşist hareket üç evrede gelişti. 1919'dan 1931'de meydana gelen Mançurya'nın işgaline kadar süren birinci evrede sağcı hareket halk arasında güçlendi. Maruyama'nın "radikal faşizmin olgunluk dönemi" dediği ikinci evrede ultra-nasyonalizm askerî güç unsurlarıyla somut ilişkilere girdi. Bir diğer deyişle bu durum milliyetçiliğin militarizasyonu anlamına geliyordu. Milliyetçi ideoloji itici gücü haline gelen Japon silahlı kuvvetlerinin desteğiyle devletin merkezini işgal etmeye başladı. Bu dönem darbe senaryolarının yazıldığı, komploların kurulduğu ve

85 John Welfield, age., 17.

86 Shunsuke Tsurumi, *An Intellectual History of War-Time Japan, 1931-1945*, (Londra ve New York: KPI Ltd., 1982), 34.

87 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, New York: Reynal & Hitchcock, 1940, II, 931, alıntı Pressisen, age., 4.

88 Masao Maruyama, *Thought and Behaviour in Modern Japanese Politics*, ed. Ivan Morris, (Londra: Oxford University Press, 1966), 25.

Mayıs Hadisesi, Emperyal Bayrak Hadisesi, 15 Mayıs Hadisesi, Cennetten Gelen Askerler Hadisesi, Subay Okulu Hadisesi gibi pek çok terörist olay meydana geldiği tam bir kaos ortamına sahne oldu. Üçüncü ve son evre Şubat Hadisesini takiben orduda yapılan temizlik operasyonlarından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna yani 15 Ağustos 1945'e kadar uzandı. Maruyama'nın "Japon Faşizminin tamamlanma dönemi" olarak tanımladığı bu evrede ordu bir tarafta bürokratların diğer tarafta tekelci sermayenin ve siyasî partilerin desteğine mazhar oldu.⁸⁹

Bu yıllardaki Japon politika ve planlamasına iki karar alma organı hakimdi: İdari Meclis ve Emperyal Meclis. Önemli kararların önde gelen sivil ve askeri liderler tarafından İdari Meclis'de alındıktan sonra Emperyal Meclis tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu Meclis'de hazır bulunan İmparator 'hiçbir zaman şahsi kararlar vermedi ve daima bakanlarının ve askeri erkanın tavsiyelerini dinledi.'⁹⁰ Dışpolitika kararları esasen İdari ve Emperyal Meclis üyelerinin kendi aralarında tartışarak ve belirli bir tavizle alınıyordu, ancak bazı üyeler, özellikle de askeri erkan giderek karar alma mekanizmasına ağırlıklarını koymaya başladılar. 1930'lar boyunca ordu ve donanma genel komutanlığı bu meclislerde daimi alt-komisyonlar halinde çalıştı. Ancak bu iki alt-komisyon da kendi aralarında belirli bazı konularla ilgili hiziplere bölünmüştü. Pearl Harbor'a kadar olan Japon dış politika kararları ülke dışında 'Japon milleti ve Japon ordusunun son derece disiplinli, tek vücut ve İmparatorun emirlerine itaatte tavizsiz' olduğu tarzındaki imaja aykırı bir durum arz ediyordu.⁹¹

Japon devlet yapısında ultra-milliyetçi askeri kesimin Japonya'nın kaderini belirlemede tamamen ipleri ellerine almasıyla had safhasına ulaştı. Maruyama'nın da analiz ettiği gibi ultra milliyetçi mentalite meşruiyet kaynağını imparatora olan ontolojik yakınlık hislerinden almaktaydı. Milliyetçi bürokratik ve iş kesimleri kendilerini ülkenin manevi gücü İmparator'a geniş halk kesimlerine göre farklı bir düzlemde yakın olduklarını ve bu nedenle de onun himayesinde yaptıklarından kimsenin hesap soramayacağını düşünüyordular.:

Ordu ve Donanma'nın dokunulmazlığı başkumandanlığın 'Silahlı kuvvetlerin majesteleri İmparator'un şahsi himayesi altında olmaları gerçeği'ne dayalı olarak bağımsızlığından kaynaklanıyordu. Japon devlet adamlarının günlük ahlâkları ne soyut bir hukukî bilinci, ne de bir iç doğru ve yanlış hissiyatından ya da halka hizmet kavramından kaynaklanmıyordu.

89 age. 27.

90 Nobutaka Ike, *Japan's Decision for War: Records of the 1941 Policy Conferences*, (Stanford, Calif.: Stanford University Press), 1967, xvi-xvii.91 Scalapino, 1980, "Introduction: Southern Advance," *The Fateful Choice: Japan's Advance into Southeast Asia 1939-1940*, ed. James W. Morley, (New York: Columbia University Press), 121.

Bunun temelinde İmparator olarak bilinen somut varlığa yakın olma, ve onu doğrudan hissedilme duygusu vardı.⁹²

Japon imparatoru normal halk için görülemeyen, sesi işitilemeyen, dokunulamayan, kısacası adeta varlık düzleminde onlardan farklı bir mekanda yaşadığı hissini uyandıran bir varlıktı. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın savaşı kaybetmesiyle İmparator'un halka yaptığı tarihî konuşmayla Japonlar onun sesini ilk defa işitmiş oldular. Üst düzey yönetici kesim ise böyle bir şahısla her zaman birlikte olabilme 'şerefi'nden aldıkları manevî güçle hareket ettiler, dolayısıyla eylemleri hatadan münezzehti.

Öte yandan karar jeopolitik tasavvurları farklı olan kara kuvvetlerinin izini de taşır. Daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi kara kuvvetleri Rusya'yı temel düşman olarak tanımlıyor, Rusya ve Çin üzerinden karadan bir yayılmacılığı savunuyordu. Bu açıdan Almanya ile müttefik olma düşüncesi mantıklı geldi. Öte yanda genel sivil görüş Anglo-Saksonların dünya olaylarını kontrol etmede önemli bir konum elde ettikleri, bu nedenle Japonya'nın Asya'daki çıkarlarını muhafaza etmek için Londra ya da Washington'la müttefik olması gerektiği şeklindeydi.⁹³ Bu düşünceyi savunanlar 1920'lerin liberal kuşağından gelen ve Anglo-Japon ittifakının temelini oluşturan entellektüel mirasa sahip çıkan şahsiyetlerdi. Ancak Japonya'nın 1929 dünya ekonomik kriziyle birlikte liberal çağdan ultra-nasyonalizme doğru kaydığı bir dönemde bu düşünce fazla arkaik bulundu.

Öte yandan hammadde kaynakları ve pazar açısından Japonya'nın ihtiyacı olarak gördüğü yayılmacılık siyasetini Anglo-Amerikan güçlerle işbirliği halinde yerine getirebilmesi çok zor görünüyordu. Zira bu güçler Asya'da kendileri için önemli kazanımlar elde etmişlerdi ve onları karşısına almadan Japonya'nın topraklarını genişletmesi mümkün görünmüyordu. Büyük Doğu Asya Ortak Refah Bölgesi projesi Asya'daki Avrupa hakimiyetine karşı bir tepki olarak ortaya çıktı. Japonya bir gün Anglo-Amerikan güçlerle hesaplaşmak zorunda olduğu bir anın geleceğini görüyor ve buna yönelik hazırlık yapıyordu. Birinci dünya savaşının bitiminden hemen sonra Japonya sanayiye dayalı bir ekonomi kurmayı, sağlam bir ordu ve donanma tesis etmeyi ve kendi hayatı için gerekli hammaddeyi karşılamayacağı bir sömürge ağını ve tesir bölgesini genişletmeyi hedefleyen bir siyaset izlemişti.⁹⁴

Güneydoğu Asya müstakbel Japon toprakları olarak hedef tayin edilince Japonya Malaya'da İngilizler, Filipinler'de Amerikalılar, Hollanda Doğu Hintleri'nde Hollandalılar ve Vietnam'da Fransızlarla karşı karşıya geldi. I. Dünya Savaşı'nda uğradığı ağır tahribata rağmen Japonya'nın hesaba katması gereken bir güçlerden biri de Rusya'ydı. Bu senaryoda Japon-

92 Maruyama, age. 13

93 age., 17.

94 Edward A. Olsen, *U.S.-Japan Strategic Reciprocity*, (California: Hoover Institution Press, Stanford University, 1985), 2.

ya için birer müttefik olarak jeostratejik değerleri sınırlı olan Almanya ve İtalya'dan başka seçenek kalmıyordu.

Rus-Japon savaşında aldığı zaferle parlayan Japonya'nın daha önce Asya'yı aralarında paylaşan Batılı güçlerle karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz bir kaderdi. Zaten Batılılar da ortaya çıkan bu yeni tehlikenin farkına varmada gecikmediler.⁹⁵ Ancak sağlıksız bir karar alma mekanizmasının ürünü olarak Japonya bütün bu güçlerle aynı anda çatışmayı göze alabilmişti. Amerika, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi güçleri Almanya ve İtalya gibi müttefiklerle mağlup etmeyi düşünebilmek ancak kendine aşırı güvenen militarist bir karar alma mekanizmasının ürünü olabilirdi. Japon ordusu Mançurya ve Sibiryaya üzerine yüklenirken, Japon donanması Güneydoğu Asya'nın tamamına yönelmişti. Batılı güçlere çok kısa bir zamanda olağanüstü askerî kayıplar verdirildi, ancak haddinden fazla geniş tutulan bir coğrafyada zaman içinde hammadde yoksunu Japonya savaşabilme kabiliyetini tüketti. Öte yandan Batı blokuna karşı Asyalı halklarla bir güç birliği arayışına gidilmedi, aksine işgal edilen yerlerdeki halklara tarihin şahit olduğu en büyük zulümler yapılarak sadece bu savaşta yenilginin zeminini hazırlanmıyor, gelecekte de Japon dış politikası açısından büyük zararlar meydana getiriliyordu. Oysa Japonlar askerî işgal yerine Batılı sömürgecilikten kurtulmaları için Asyalı halkları Batılı sömürgecilerden kurtuluş mücadeleleri için organize edebilmiş olsaydı, psikolojik olarak daha avantajlı bir hale gelmiş olurdu. Örneğin Ishiwa Kenji'nin teklif ettiği gibi Batılı güçlere karşı Çin'in de dahil olduğu bir Asya İttifakı kurulabilirdi.⁹⁶ Japonlar savaş kaybetmediğini anladığı andan itibaren işgal ettiği yerlerde yerel halkı silahlandırma ve organize etme girişimleri Endonezya gibi yerlerin bağımsızlık savaşları için faydalı olmuşsa da Japonya için haddinden fazla geç kalmış hareketler olarak fazla anlam ifade etmedi.

Maruyama ve diğer liberal düşünürler Japonya'nın Amerika ve İngiltere'ye aynı anda savaş ilan etmesini anlamsız ve mantıksız bulsalar da zamanın askerî ve sivil yöneticileri için başka bir çıkış yolu olmadığı da iddia edilebilir. Japonların kendilerinin ve rakiplerinin güçlerini hesaplamada bir kafa karışıklığına girdikleri bir dönemde askerî bakış açısıyla zaman faktörü giderek daha önemli bir rol oynamaya başladı. O sıralarda Japonya'nın karşı karşıya olduğu en ciddi problem petrol ithalatıydı ve 1940'da Japonya petrol ihtiyacının yüzde 60'ını Amerika'dan karşılamaktaydı.⁹⁷ Amerika'nın Temmuz 1941'de Japon fonlarını dondurmasıyla bu ülkeden petrol ithalatı tamamen durdu ve Japonya en fazla onsekiz ay yetecek bir stokla idare etmek durumunda bırakıldı.⁹⁸ Her geçen gün Japonya'nın aleyhine işliyordu ve Pasifik'e giderek daha fazla güç toplayan Amerikan

95 Foreign Affairs I, 13-14.

96 Tsurumi, age., 34.

97 Choucri, 175.

98 age.

donanması karşısında Japonya'nın acilen hareket etmesi gerekiyordu. Aksi takdirde "kuvvetlerimiz Amerika ve İngiltere'ye savaşmadan teslim olmak zorunda kalacaklar"dı.⁹⁹ Tojo karşı karşıya oldukları durumu şu sözlerle tarif etmeye çalıştı: "hayatının bir anında her insan gözlerini yumarak Kiyomizu-dera tapınağının balkonundan atlamak zorunda kalabilir." Japonya'nın da benzer şekilde istikbali için bir risk alması gerekiyordu.¹⁰⁰

Diğer taraftan tıpkı hegemon güç olarak kabul ettikleri İngiltere ile ittifak yapan bir önceki dönemin sivil liderleri gibi bu dönemin Japon askerî liderleri de ülkelerinin dünyanın en güçlü ülkesiyle müttefik olması gerektiğine inanmışlardı. Japonya'nın savaş dönemi liderleri Almanya'nın savaştan mutlaka muzaffer ayrılacağı ve gelecekte dünyanın hegemon gücü haline geleceği varsayımına dayanarak hareket ettiler. Bu dinamik güçle ittifak yapmak hızla gücünü kaybeden İngilizlerle ittifakı sürdürmekten daha akıllıca bir karar olurdu. Bu hesap hatasını yapanlar sadece Japonlar değildiler. Amerika'da bir çok kimseyle birlikte İngiliz ve Fransızlar da Almanya'nın ileride hakim kara gücü olacağı görüşünü paylaştılar.¹⁰¹ Japon kara kuvvetleri bu karardan daha fazla sorumlu olsa da donanma da bu konuda Almanya'nın savaşı kazanacağına ve Japonya'nın savaşa aktif bir şekilde katılmaması halinde "treni kaçıracağı"na kesinlikle inanan Başbakan General Tojo tarafından ikna edildiler.¹⁰²

Özetle Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'na Almanya ile ittifak haline girme kararı altında bir önceki dönemle süreklilik arzeden bir stratejik düşünce yatmaktadır. Grand stratejik düşünce açısından karar bir önceki dönemde alınan karardan farklı değildir. Ancak ortada sağlıklı bir karar alma mekanizmasının neticesinde feci hesap hataları vardır. Savaş öncesi Japon karar alma organlarının kaosun içine sürüklenmesi, devlet kurumları arasında koordinasyon eksikliği ve nihayet askerî güçlerin siviller üzerinde hakimiyet kurması bu hesap hatalarının temel nedenidir.

27 Eylül 1940'da Berlin'de imzalanan anlaşmayla dünyaya ilan edilen Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki üçlü ittifakla Japonya "Avrupa'da yeni bir düzenin kurulmasında Alman ve İtalyan liderliğini tanıma" bunun karşılığında da Almanya ve İtalya 'Büyük Doğu Asya'da yeni bir düzenin kurulmasında Japon liderliğine saygılı olma konusunda anlaşılabilir.¹⁰³ Japonya'nın Asya'da kurmaya heves ettiği hegemonya Asya topraklarının askeri işgal yoluyla hakimiyet altına alınması ve merkezi Tokyo olan bir As-

99 Ike, age., 33, 154. al. Choucri, age.

100 Robert J. Butow, *Tojo and the Coming of the War*, (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1961), 267. Al. Choucri, age.

101 Tsurumi, age.

102 Masuo Kato, *The Lost War, A Japanese Reporter's Inside Story*, (New York: Alfred A. Knopf, 1946), 42.

103 "Some Documents Relevant to the Alliance of Germany, Japan and Italy During World War II," age.

ya düzeni kurulmasını öngörüyordu. Ancak bu hedef için gerekli yeterli kapasitenin mevcut olmaması nedeniyle, Japonya güçlü düşmanları karşısında ilk zamanlarda elde ettiği askeri zaferlere rağmen kısa sürede mağlup edildi. Sonuçta Japonya tarihinde ilk defa bir yabancı güç tarafından işgal edildi. İşgal edilen Asya topraklarında Japon ordusunun icraatları savaş sonrası Japon dış politika yapımcılarının başatmak zorunda kaldıkları bir tarihî mirasa dönüştü.

ABD-Japonya Pasifik Güvenlik İttifakı (1951-Günümüz)

Yayımlanacak hayalleri Japonya'ya pahalıya malolmuştu. İki nükleer, diğerleri konvansiyonel bombalarla bütün şehirleri tamamen yerle bir edilen bir ülke kalmıştı savaştan geriye. Yeni bir başlangıç gerekiyordu ve bunun için Amerikan işgali bir fırsat haline dönüştü. Savaş öncesi dönemin siyasî ve iktisadî düzenini imha eden ve kapsamlı reformlara girişen işgal rejimi yeni bir başlangıcın altyapısını hazırladı. Japonlar ülkeyi felakete sürükleyenin Amerikalılar değil, savaş sırasındaki rejim olduğunu düşünmekteydiler. Bu nedenle bu rejimin ipini çeken Amerikan işgali herhangi bir direnişle karşılaşmadı.

Japonya'nın savaşta mağlubiyeti sivil bir hükümete dönülmesi sürecini başlatması bakımından önemliydi. Japonya'nın savaş dönemi iktidarı tarafından kovuşturulmaya uğrayan sivil politikacıları Amerika'nın empoze ettiği savaş karşıtı anayasayı büyük bir memnuniyetle karşıladılar. Savaş sonrası Japon liderler savaşı geride kalmış bir olay olarak niteleyerek kendilerini bir genel kalkınma hamlesine vermekte kararlı gözüktüler. Amerikan işgal yönetimi SCAP bu hamlenin altyapısı için gerekli olan hukukî ve mâlî reformları yürürlüğe geçirdi. Bu anlamda işgal yönetimi ile sivil Japon yöneticiler ve halk arasında bir çatışma yaşanmadı. Toprak reformu köylüyü kendi ektiği toprağın sahibi yapmış, idarî reformlarla yetkiler merkezî idareden mahallî idarelere aktarılmaya başlanmış ve eğitim reformlarıyla Japonlar mitolojiyi bir tarih gibi okumaktan kurtulmuşlardı. Japonya'daki Amerikan işgali ile sözcülemi Kore'nin ya da Mancurya'nın Japonlar tarafından işgal edilmesi arasında bir benzerlik bulunmuyordu. Amerikan askerleri Japon halkına karşı en ufak bir direniş bilincini uyandırmamak için son derece dikkatli davrandılar. Kısacası Japon halkı komşu Asyalı toplumlara da büyük zarar veren askerî idareden kurtulmakla maddî bir huzura kavuştu. Bu durum üzerlerine iki atom bombası atan ve tarihlerinde ilk defa ülkelerini yabancı işgaline uğratan Amerika'nın bir müttefik olarak kabul edilebilmesini açıklıyor.

Diğer taraftan Japon askeri yapılanmasının dağıtılması ve savaş kabiliyetinin tamamen imha edilmesini amaçlayan SCAP hazırladığı 1947 Anayasası'na koyduğu İkinci Kısım'da "ulusal egemenlik hakkı olarak [savaşı] ve uluslararası sorunları çözme yöntemi olarak tehdit ve güç kullanımı" yasakladı. General MacArthur'un kendisi tarafından anayasaya sokulan bu maddenin kaldırılması yine Amerikalılar tarafından istenecekti.

Japonya'nın başka bir tercihinin olmadığı iddia edilebilirse de Amerika'yla olan Pasifik ittifak yapısını mantıkî kılan pek çok Japon nedeni ve tercihi sözkonusudur. Bu nedenlerin en başında Japon dış politikasındaki süreklilik unsuru, Japon grand stratejisi geliyor: hegemon güçle işbirliği.

Japonya için Amerika 'cömert' bir işgalci ve müttefikti. Ülkenin savaşabilme kapasitesi yok edilince başlangıçta bunun doğacak masraf ve sorumluluğu bütünüyle Amerika tarafından üstlenildi. Güvenliği Amerika tarafından garantilenen bir Japonya içeride ekonomik kalkınmasını daha rahat bir şekilde gerçekleştirebilecek, dışarıda korkusuz ya da daha önemlisi korku salmadan ilişkilere girebilecekti.

1940'lar ve 1950'ler Amerikan pazar gücünün desteğinde Japon ekonomik kalkınmasının başlangıç yılları oldu. Amerika aldığı bir dizi tedbirle sadece bu ülkenin ürünlerine pazarlarını açmakla kalmadı, aynı zamanda Avrupalı sömürge devletlerinin Güney ve Güneydoğu Asya'daki pazarlarını bu ürünlere açmaya zorladı.¹⁰⁴ Amerika Avrupa'nın muhalefetine rağmen Japonya'nın IMF, GATT ve diğer uluslararası kurum ve forumlara katılmasını, kısacası sisteme entegre olmasını sağladı.¹⁰⁵ Uzun bir süre Japonya kendi pazarını dışarıya kapatarak, ve Amerikan askerî şemsiyesi altında yabancı pazarlara yayılarak ekonomik kalkınmasını sürdürdü. İttifak ilişkilerinin bu şekilde Japonların menfaatine çalışması o yıllarda Amerikan tepkisini çekmiyordu.

Savaş sonrası dönemde Japonya'nın jeopolitik tercihinin Güneydoğu Asya olduğu görülüyor. Savaş öncesi dönemde Japon donanmasının yayılma istikameti tercihi olan ve Büyük Asya Ortak Kalkınma Bölgesi projesine temel olan bu bölge savaş sonrası Japonya için de temel önceliktir.

İç ve Dış Siyasî Şartlar

Eylül 1951'de imzalanan ABD-Japonya ittifak anlaşmasıyla Japonya'daki sürekli Amerikan askerî varlığına yasal temel getirilmiş olundu. Anlaşmanın uzun süren imzalanma sürecinde değişen uluslararası şartlar altında Amerika Birleşik Devletleri'nin tehdit algılaması radikal değişiklikler gösterdi. Sovyetler Birliği ile başlayan rekabet şartları altında Japonya artık zayıflatılması gereken bir düşman olmaktan çıkmış, aksine Amerika'nın tasarladığı savaş sonrası sistemde önemli bir rol oynayacak güçlendirilmesi gereken bir müttefik haline gelmişti. Yeni bağımsızlıklarını kazanan pek çok devletin ortaya çıkışı da durumu daha da karmaşıklaştıran bir başka unsurdu.

Amerika'nın Japonya'ya karşı tutumunu değiştirmesi ile Japonya Doğu Asya'daki savaş öncesi konumuna yeniden dönebilme şansını elde etti. İşgal yönetiminin merkezî idareyi zayıflatıcı ekonomik ve siyasî politikaları

104 Robert Gilpin, "The Global Context," chap. in *The United States and Japan in the Postwar World*, eds. Akira Iriye ve Warren I. Cohen, (Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 1989), 6.

105 age.

hızla değiştirilerek bu defa merkezî idarenin güçlendirilmesini esas alan düzenlemelere gidildi. Akira Iriye düşman algılamasındaki bu değişikliğe işaret ediyor:

Japonya'nın mağlubiyetini takibeden bir kaç yıl içinde ülkenin algılanmasında büyük değişiklikler meydana geldi. Tokyo'ya vardktan hemen sonra General MacArthur Japonların barışsever bir halk olabileceklerine karar verdi. Mart 1947'de gazetecilere verdiği bir beyanatında General MacArthur ülkenin tarihindeki en büyük "manevi devrim"ini gerçekleştirdiğini ve komşularına yönelik bir tehdit olmaktan çıktığını ileri sürmekteydi. 1950 yılında General Japonya'nın "tüm enerji ve kaynaklarını barışçı kalkınmaya" sevk etme konusunda gösterdiği öncü tutumunu takdir ediyor, "zaman içinde "diğer milletlerde bu gayretlere katılacaktır, ancak sakin siz gevşemeyin." diyordu. Japonya yeryüzündeki en barış sever millet olmuştu.¹⁰⁶

Japon yetkililerin korktukları gibi Japonya'nın endüstriyel ve askerî bir güç olarak tamamen elimine edilmesi Doğu Asya'daki güç dengelerini bozmuştu. Japonya'nın bir askerî güç olarak sahneden inmesiyle Rusya yeniden "Asya'daki yegâne karasal askerî güç" haline gelme, hatta eskisinden daha da kuvvetli duruma yükselme şansına kavuşmuştu. Bu durumun farkında olan Moskova Tokyo'yla ayrı ayrı barış anlaşması yapılmasını yasaklayan 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'na işaret ederek Washington'un tekeline aldığı bir barış düzenlemesine karşı çıktı.

Daha da önemlisi Ruslar Japonya'nın Japonya'ya karşı savaşa katılan güçlerden herhangi birisi ile herhangi bir koalisyon ya da askerî pakt kurmasını önleyen, Japonya'nın kara, hava ve deniz silahlanmasını kendi savunmasına kafi gelecek kadarıyla sınırlamayı amaçlayan bir öneri ortaya attılar. Rusların Deklarasyon'a ilave edilmesini istediği bir başka madde de oldukça ilginçti: "Japon sahili boyunca yeralan La Perouse (Soya) ve Nemoru Boğazları ile Tsugaru ve Tsushima Boğazları tamamen silahsızlandırılacak ve bu boğazlar sadece Japon Denizi'ne kıyısı bulunan güçlere bağlı savaş gemilerinin geçişine açık tutulacaktır."¹⁰⁷

Ruslar Amerikalıların bölgede daimi olarak kalmaya niyetlenmelerinden çekiniyordu ve bu nedenle de İkinci Dünya Savaşı'nda ortak düşmanları olan Japonya ile alâkalı barış düzenlemelerinde Amerikalıların tekelciliğini kırmak ve Amerika'nın bölgede bir askerî güç olarak varlığını engellemek istiyorlardı. Böylece Rusya güçlü ordusu ile güçsüz Japonya'ya karşı tek başına kalacaktı. Böyle bir durum ise Amerika'dan çok komünist Sovyetler Birliği ve Çin'in tesirinden korkan Japonya için kaygı verici bulundu.

¹⁰⁶ Akira Iriye, "War, Peace and U.S.-Japanese Relations," *The United States and Japan, in the Postwar World*, (Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 1989), 191.

¹⁰⁷ Michael M. Yoshitsu, *Japan and the San Francisco Peace Settlement*, (New York: Columbia University Press, 1983), 173-184.

Rus deniz gücü Batı Pasifik sularına tek başına hakim olacak, La Perouse, Nemoru, Tsugaru ve Tsushima Boğazlarında bu gücünü kullanacak, Japonya'yı hem ikiye bölecek hem de Kore'den ayıracaktı.¹⁰⁸ Bu Rus arzularına karşı Amerika'nın reaksiyonu işi ciddiye almama şeklinde oldu. Sovyet önerileri Amerikalıların akıllı diplomatik oyunlarıyla reddedildi.

Bu şartlar altında General MacArthur'un 1947 İlkbaharı'nda Japonya'dan çekilme önerisi reddedildi. Washington zayıflatılmış Japonya'nın bir Amerikan müttefiki olarak ayakta kalabileceği bir planın uygulanabilmesi için daha uygun bir zamanı kolladı. Üstelik Japonya'yı bir müttefik olarak kabul etme planında Amerika'ya Asya'da zayıf Japonya görmek isteyen Avrupalı müttefikleri destek vermediler. Sovyetler Birliği ve Çin, Amerika ile Japonya arasındaki bu yakınlaşmaya 1950 yılında bir stratejik ittifak anlaşması imzalayarak karşılık verdiler. Soğuk Savaş döneminde Asya'da taşlar yerine oturuyordu.

Silahlanma Sorunu ve Japon Direnişi

Amerika ile ittifakın maksatlı bir Japon stratejisinin ürünü olduğu konusundaki en önemli delillerden birisi Shigeru Yoshida'nın şahsında somutlaşan Japon yönetiminin ülkelerinin tekrar silahlanması konusunda Amerikan baskılarına karşı gösterdiği direniştir. Savaş öncesinde askerî rejime karşı sivil direnişin liderlerinden olan ve işgal yıllarında ve hemen sonrasında Japonya başbakanı olarak görev yapan Shigeru Yoshida Japon dış politikasının anahatlarını belirleme açısından Japonya'nın en etkili devlet adamlarındandır. Onun Pasifik ittifak yapısının şekillenmesinde önemli rol üstlenen John Foster Dulles ile müzakerelerini Japon stratejisinin anlaşılması için dikkatli bir şekilde incelemek gerekiyor.

Dulles Mart 1950'de Dış İlişkiler Konseyi Japon Çalışma Grubu'nun başkanı olarak atandı. Dulles'in Doğu Asya'da aradığı Anglo-Japon ittifak modeline dayalı bir yapılanmaydı. Japonya'yla yapılan barış anlaşması bu ülkenin tamamen çözülmesini getirmemeliydi, zira Amerikan çıkarları açısından Japonya'nın güçlü olması gerekiyordu. Rusların ve İngilizlerin bu konudaki muhalefetine karşı çıkarak, Japonya'nın özgür dünyanın sınırları içinde kalması ve barışın ayrımcı olmaması gerektiğini beyan ediyordu.¹⁰⁹

Japonlara gelince, onlar bütün enerji ve kaynaklarını ekonomik kalkınmaya ayırabilecekleri böyle bir ittifak yapısına çoktan razıydılar. Japonya'nın Amerika'ya katkısı topraklarının bir bölümünü üs olarak vermekten öteye gitmemeliydi. Dünya şartları, Japonlar tarafından görüldüğü şekliyle, iki süper güçten birisiyle ittifak yapmayı zaruri kılıyordu ve yakın bir müttefikten daha ziyade uzaktaki bir müttefik daha akıllıca ve pratik bir çözümdü.

108 age., 184.

109 Roger Buckley, *US-Japan Alliance Diplomacy 1945-1990*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 38.

Japonya için müttefikin kim olacağından daha çok bu müttefikin Japon çıkarları için ne anlama geleceği önemliydi. Ekonomik olarak ayakta kalabilmesi, hammadde ve enerji kaynaklarına, bu hammaddenin ülkeye taşınacağı deniz yollarının güvenliğine ve yapılan ithalatın finanse edilmesi için gerekli ihracat kapasitesine ve rekabet edebilme gücüne bağlı olan Japonya için, savaş sonrası dünya ekonomik düzenini şekillendiren ve Japonya'nın dünya ticaretine dahil olmasına izin verme durumunda bulunan tek güç olan Amerika'dan başka bir müttefik adayı pratikte bulunmuyordu.

Japonya için en akıllıca strateji muhtaç olduğu hammadde kaynakları ve deniz yolları üzerinde bulunan Asyalı komşularını ürkütmemek için silahlanmaması ve kaynaklarını tamamen ekonomik kalkınma için harcamasıydı. Yoshida, Dulles'in Japonya'nın yeniden silahlanması konusundaki çabalarına ısrarla karşı koydu. Savaş öncesinde Japon aleyhtarını yazılarla dolu *Foreign Affairs*'te yayınlanan bir makalesinde Yoshida ilginç tespitlerde bulunuyor.:

Ekvatorun aşagısını bir kenara bırakın komşularımıza saldırabilecek kadar dahi bir askerî güce sahip olmamız biz istesek bile mümkün değildir. Japonya bir tehlike değildir.

Ancak Japonya'ya karşı bir tehlike ortada mevcut bulunuyor: biz Japonları Avrupa ve Asya'daki soğuk savaş gösterileri, özellikle de Komünist kuvvetlerin Uzak Doğu'daki hızlı ilerleyişleri karşısında kaygılandıran tehlike. Kore Savaşı bu tehlikenin ne kadar gerçek ve ne kadar yakın olduğunun ispatıdır.

Amerikan işadamları ve askerî liderlerin defaatle belirttikleri gibi Amerika Birleşik Devletleri Aleutianlardaki ada zincirinden Filipinler'e uzanan ve Japon adalarının merkezi ve hayatî bir rabita oluşturduğu Pasifik savunma çizgisini korumak durumundadır. Tabii ki işgal kuvvetleri ülkemizde kaldığı sürece güvenlikteyiz. Ancak Amerikan askerleri ayrıldıktan sonra ne yapacağız? Japonya'nın güvenliği için her zaman Amerika'ya bakması mümkün ya da tercih edilir bir çözüm müdür?

Bunlar bizim karşı karşıya olduğumuz problemlerdir. Cevap ise Kore savaşı ile verildi. Japonya bir barış anlaşmasının beklentisi içinde. Barışın şartlarının ne olacağını bilmiyoruz. Bu Japonya için tarihinde mağlup bir kuvvet olarak imzalayacağı ilk anlaşma olacak ve bu nedenle de bizim için yutması zor acı bir ilaç gibi. Ancak biz cezamızı çekmeye hazırız. Ümid ederim ki barış anlaşması gelecek için bir ümit verir ve milletimizin yeniden yapılanmasının taze ateşleyicisi olur. Yine ümid ederim ki bu anlaşma Uzak Doğu'da demokrasinin kalesi olarak hizmet vermeye azmetmiş bir ulus olarak barışçı, çalışkan ve zengin bir Japonya ortaya çıkarır.¹¹⁰

Yoshida'nın aradığı güvenlik yapısında dış güvenlik tamamen Amerika'ya bırakılırken, iç güvenlik Japon kumandasında kalıyordu. Bu nedenle Yos-

110 Shigeru Yoshida, "Japan and the Crisis in Asia," *Foreign Affairs* 29 no.1 (Ocak 1951) 171-181.

hida Japon Polis Rezerv Kuvvetleri'nin herhangi bir düşman saldırı durumunda Amerikan kumandasına bırakılması tarzındaki Amerikan taleplerine, bunu Japon devlet yapısı içinde bir Truva atı oluşturma girişimi ve ülkeyi bir Amerikan sömürgesi haline getirecek bir sürecin başlangıcı olarak görerek karşı çıktı.¹¹¹ Tarihsiz bir memorandumunda Yoshida güvenlik konusunda Japonya'nın görüşünü açıklıyordu.:

Japon hükümetinin güvenlik konusundaki görüşleri şöyledir:

1. Bir ülkenin güvenliğinin kendisine bırakılması gerekliliği ortadadır. Ancak maalesef mağlup Japonya'nın kendi savunması için kendi gücüne dayanması mümkün değildir.

2. Japonya iç güvenliğini kendi imkanlarıyla sağlamalıdır. Dış güvenliğe gelince Birleşmiş Milletler ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile kuvvet konuşlandırılması gibi konularda işbirliğini arzu ediyoruz.¹¹²

Ancak Yoshida silahlanma ihtimaline karşı çıkıyor.:

Şu an için mevcut olan bir mesele olarak yeniden silahlanma aşağıdaki gerekçeler açısından Japonya için mümkün değildir.

(a) Yeniden silahlanmayı savunan Japonlar var. Ancak onların argümanları meselenin sadece sathî olarak tetkikine dayanıyor, ve kitlelerin hislerini yansıtmıyor.

(b) Japonya modern silahlanma için temel kaynaklardan yoksundur. Yeniden silahlanma yükü millî ekonomimizi derhal hasara uğratacak ve halkımızı fakir düşürecek, sosyal çatışmalara zemin hazırlayacaktır. Komünistlerin istediği ise tam da budur. Güvenlik amaçlarına hizmet eden yeniden silahlanma aksine ülkenin güvenliğini içten kemirecektir. Bugün Japonya'nın güvenliği silahlanmadan çok halkın hayatının istikrarlı hale getirilmesine dayanıyor.

(c) Komşularımızın Japon saldırganlığının yeniden ortaya çıkmasından korktukları üzüntü verici bir gerçektir. Eski militarizmin yeniden ortaya çıkışını önlemek için dikkat sarfetmemiz gerektiği ortada. Bu nedenle ülkemizin güvenliği için yeniden silahlanmanın ötesinde metodlar aramalıyız.¹¹³

Yoshida'nın direnişi Dulles'in tepkisini çekmişti. Dulles Japonya'nın bütün diğer alanlarda hür olmakla birlikte güvenlik ve savunma konularında istediği gibi davranmasına imkan verilmemesi gerektiğini ileri sürüyordu.¹¹⁴

Amerika Birleşik Devletleri Japonya'nın bir ordusu olmasını istiyorsa, Japonların buna karşı çıkmaları mümkün olmamalıydı. İki güçlü lider

111 Welfield, 78.

112 *Foreign Relations*, 1951, Vol. VI, ed. Fredrich Aandahl, (Washington: United States Government Printing Office, 1977), 833-4.

113 age.

114 Buckley, 38.

arasındaki görüşmeler¹¹⁵ çıkmaza girince müzakerelere General MacArthur da davet edildi. General'de Yoshida ile aynı görüşünü paylaştığını açıklaması Dulles için tam bir sürpriz olmuştu . Kore Savaşı sırasında MacArthur Yoshida'nın 75,000 kişilik bir iç güvenlik birimi kurmasına izin vermişti, her iki lider de bu gücün bir orduya dönüştürülmesine karşı çıktılar. Dulles bu durumda taviz vermek zorunda kaldı. Böylece savaş sonrası uluslararası sistemine Japonya ordusuz girmiş oldu.

8 Eylül 1951'de San Francisco'da imzalanan güvenlik sözleşmesi Yoshida-Dulles diplomatiğinin bir ürünüdür. Sözleşmeyle Japonya'da Amerikan ordusuna üs kurma hakkı veriliyor, "Japonya'nın doğrudan ve dolaylı olarak her türlü saldırganlığa karşı kendi savunması sorumluluğunu zaman içinde üstleneceği" ümit ediliyordu. Japonya hiçbir zaman Amerika'nın istediği ölçüde bu 'sorumluluğun farkına' varmadı ve 'beleşçi müttefik' olarak kaynaklarını ekonomik kalkınmasına ayırarak kendi topraklarını askerleriyle işgal eden Amerika'nın pazarlarını ürünleriyle işgal etmeye başladı. İki müttefik arasındaki sözkonusu problemler bugün de devam ediyor.

Nisan 1952'de Japonya tamamen bağımsızlığa kavuştu ama Amerika'yla olan ittifak anlaşması ile bu ülkenin global güvenlik sisteminin en önemli parçası olmayı sürdürdü. Bağımsızlığın temini ile Amerikan kovuşturmasından kurtulan pek çok eski siyasetçi yeniden siyaset sahnesine döndüler. Kasım 1955'de Liberal Demokratik Parti değişik muhafazakar hiziplerin birleşmesiyle kuruldu. Yoshida'nın Amerika'yla olan yakınlığını eleştirerek Aralık 1954 Aralık 1956 süresince başbakan olan Ichiro Hatoyama'nın 'daha bağımsız millî diplomasi' siyaseti altında Tokyo Moskova'yla ilişkilerini Aralık 1956'da normalleştirdi ise de iki ülke arasında en önemli sorun olan kuzey adaları konusu çözümsüz bırakıldı. Aynı gün Sovyet engelinin ortadan kalkmasıyla Japonya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla teşkilata üye oldu.¹¹⁶

Japonya uluslararası ilişkiler de normalleştirme adımlarını Asya ülkeleriyle de sürdürdü. San Fransisco Barış Anlaşması Japonya'ya yüklediği savaş tanzimatları Asya ülkeleriyle ilişkilerin başlatılmasında en önemli sorun halindeydi. Tokyo mümkün olduğunca az tazminat vererek ve bunları da mal ve hizmet şeklinde ödeyerek durumu kurtarmaya çalıştı. Tazminatlar ve diğer yardımlar Japonya'nın Asya'ya yeniden girme stratejisinin belkemiğini oluşturdu. Japonlar zorunlu ödemeleri kendi avantajlarına kullanmak için tazminatı geniş bir ekonomik paketin bir parçası olarak değerlendirdiler ve bu yardımları Japon mühendis ve teknisyenleri

¹¹⁵ Yoshida-Dulles görüşmeleri için bkz. Martin E. Weinstein "Strategic Thought and the U.S.-Japan Alliance," *Forecast for Japan: Security in the 1970's*, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1972), James William Morley, 44-49.

¹¹⁶ Choucri, age., 231.

ile belirli projelere bağlayarak bölgede Japon ticari yayılmasını başlattılar. Savaş sonrası Japon dış politikasında sadece stratejik değil, taktik değişiklikler vardı.

Sonuç

Japonya'nın 20.yüzyılda imzaladığı üç kilit ittifaka bakarak bir grand Japon stratejisi tespit etmek mümkündür. Bu stratejinin temel niteliğini hegemon ya da öyle olduğu varsayılan güçle ittifak oluşturur.

Her ulus kendi coğrafi konumu ve tarihî nedeniyle farklı düşman ve tehlike algılamalarına sahiptir. Japonya için de jeopolitik konumu strateji oluşturmasında çok önemli bir faktör oldu. Bu konumunun gereği olarak Rusya Japonya için bütün zamanlarda dikkat etmesi gereken bir güç idi. Bütün ittifak anlaşmalarının arkaplanında Rusya ve giderek Çin yer aldı.

Japon stratejisinin uygulamadaki bir başka ortak özelliği de bütün müttefik güçlerin coğrafi olarak bölgenin uzağında yerleşmişleriydi. Rusya gibi bölge güçleriyle yapılacak bir ittifak toprak ve etki yayılmacılığı açısından pratik değer ifade etmeyecek, aynı bölge üzerinde nüfuz oluşturmak isteyen iki ülkenin çıkarları bir gün çatışacağı için tercih edilmeyecek bir opsiyon olarak dışta bırakıldı. Öte yandan psikolojik olarak Japonya Fukuzawa Yukichi'nin sembolleştirdiği Asya'dan kaçış sloganı altında diğer Asyalıları kendisine denk kuvvet olarak görmüyordu. Kıtadan bu psikolojik uzaklık Japonya'yı Batılı müttefik arayışına itti.

Asya'ya karşı yayılmacılık ve işgal politikaları Asyalı halklar arasında Japonya'ya karşı derin düşmanlık hisleri doğurmuştu. İkinci Dünya Savaşı öncesi Kore, Tayvan ve Mançurya imparatorluğun kolonileri haline getirilmiş ve burada yaşayan halklara sert işgal politikaları tatbik edilmişti. Bugün Japonların askerî rejimin ürünü olarak niteledikleri ve özür diledikleri bu eylemler savaş sonrası Japon dış siyasetinin en çok dikkate alınması gereken problemi olarak ortaya çıktı. Bu nedenle savaş sonrası Japon dış politikası silahların gölgesinden uzakta ama mutlak surette tarihin gölgesinde yapılanmak zorunda kaldı. Yoshida'nın yeniden askerî yapılmaya karşı gösterdiği direniş sivil Japon liderlerin basiretini göstermesi açısından umutlu bir başlangıçtı.

Yoshida Doktrini olarak anılan ve ülkenin kaynaklarını yalnızca ekonomik kalkınma için harcamasını öngören bu genel politikaya ilaveten Fukuda Doktrini olarak bilinen dış siyaset çizgisi Japonya'nın Asya siyasetine yön verdi.¹¹⁷

Bu doktrine göre Japonya askerî güç peşinde olmayacak ve Güneydoğu Asya'daki ekonomik kalkınmaya doğrudan yatırımlar ve buradan ithalâtlar ile destek olacaktı. Böylece toprak yayılmacılığının tarihe karıştığı bir

117 Ming Wan, "Spending Strategies in World Politics: How Japan Has Used Its Economic Power in the Past Decade," *International Studies Quarterly* 39 (1995) 87.

dönemde, nüfuz yayılmacılığı açısından öncelikli coğrafi bölge Güneydoğu Asya olarak belirlendi.

Japonya Asya'dan kaçamadı ve kaçamayacak. Özellikle Asya'nın ekonomik olarak önem kazandığı bir dönemde Japon dış politikası Japonya'nın bir Asya ülkesi olduğu gerçeğine uygun bir şekilde yapılanmak durumunda. Bölgenin geleceği Japonya'nın grand stratejisini uluslararası ilişkilerde meydana gelen güç kaymalarını yansıtacak bir şekilde yeniden yorumlamasına bağlı.

Böyle bir yeniden yorumlama Japonya'nın Amerika'yla olan güvenlik işbirliği anlaşmasından çıkmasına neden olacak bir siyasî revizyon anlamına gelmek zorunda değil. Bunun anlamı Japonya'nın kendisini Asya'nın ortasında hissettiği, politikalarını ve stratejilerini bir Asya ülkesi olarak çizdiği daha çok psikolojik bir revizyondur.

Bu konuda Japon aydınları düşünce üretmeye devam ediyorlar. Örneğin, sanayici Yataro Kobayashi Japonya'nın ait olduğu yerin neresi olduğunu yeniden düşünmesi gerektiğini ileri sürüyor. Ona göre Rusya'nın doğal mekanı Avrupa olduğu gibi, Japonya'nın doğal mekanı Asya'dır ve Japonya yeniden-Asyalılaşmak zorundadır.¹¹⁸

Ancak yeniden-Asyalılaşmak sadece Asya'nın dinamik pazarlarında artan çıkar hissiyle gerçekleştirilemez. Bu Japonya'nın gerekli kaynaklara yeterince sahip olduğu psikolojik ve kültürel bir süreçtir. Bu makalede incelenmeye çalışılan Japon grand stratejisinin geleceği bu sürecin başarı ya da başarısızlığına bağlı.

118 Yataro Kobayashi, "Re-Asianize Japan," *New Perspectives Quarterly* 9, 20. Internet, [http://www.elibrary.com. /cgibin/hhweb/hhfetch?38094488x_0y541:Q004:D042], May 1996.